

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2014

Jan Veverka

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jan Veverka

**Návrat Polska a Československa a vstup Maďarska
do Mezinárodního měnového fondu**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Jan Veverka**

Vedoucí práce: **Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

VEVERKA, Jan. *Návrat Polska a Československa a vstup Maďarska do Mezinárodního měnového fondu*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2013. 31 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce Mgr.Karel Svoboda, Ph.D.

Abstrakt

Bakalářská práce „Návrat Polska a Československa a vstup Maďarska do Mezinárodního měnového fondu“ pojednává o počátcích členství tří zemí střední Evropy – Československa, Polska a Maďarska v Mezinárodním měnovém fondu. Nejprve se mluví o podílu Československa a Polska na založení MMF a o ukončení členství obou těchto zemí počátkem 50. let, posléze o okolnostech, které vedly ke vstupu Maďarska do Mezinárodního měnového fondu v roce 1982, k obnovení členství Polska v MMF v roce 1986, a k jednáním o obnovení členství Československa v 80. letech 20. století. Hospodářské a politické poměry v Maďarsku, Československu i Polsku se po třiceti letech odděleného hospodářského vývoje západních a východních ekonomik a politického rozdělení železnou oponou výrazně změnily. Změnil se však i charakter MMF a souběh těchto změn v hospodářské a politické oblasti na obou stranách vedl k změněnému postoji všech zmíněných států samotné mezinárodní organizace k členství v MMF.

Abstract

Bachelor thesis „The Return of Poland and Czechoslovakia and the Entry of Hungary to International Monetary Fund“ deals with the early membership of these three central European countries – Czechoslovakia, Poland and Hungary – in the International Monetary Fund. First the thesis deals with how both Czechoslovakia and Poland were involved in the process of setting up the IMF and how they both terminated their membership in the beginning of the fifties, later the thesis deals with the circumstances leading to the Hungarian membership in the International Monetary Fund in 1982, to Polish membership renewal in 1986 as well as to Czechoslovak membership renewal talks in the 1980s. There has been a substantial change in economic and political setting in Hungary, Czechoslovakia and Poland after thirty years of disparate economic evolution and political separation via “iron curtain”. At the same time, the character of IFM changed as well, and it was this coincidence that lead to the change in the attitude towards the IMF membership on the side of all above mentioned states as well as of the international organization itself.

Klíčová slova

Mezinárodní měnový fond, ekonomické reformy, státní dluh

Keywords

International Monetary Fund, economic reforms, state debt

Rozsah práce: 69 358 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 3.ledna 2014

Jan Veverka

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Jan Veverka

E-mail:

janveverka@centrum.cz

Semestr:

6

Akademický rok:

2012/2013

Název práce:

Návrat Polska a Československa a vstup Maďarska do Mezinárodního měnového fondu

Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok):

6, 2012/2013

Vedoucí bakalářského semináře:

Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce:

Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Zdůvodnění výběru tématu:

Vliv na dějiny států střední a východní Evropy měly nejen obě světové velmoci – Sovětský svaz a Spojené státy americké, a vývoj jejich vzájemného poměru sil v průběhu let, ale i některé specializované mezinárodní instituce a organizace. K nejvýznamnějším z nich patří jistě Mezinárodní měnový fond, zejména vzhledem ke svému vlivu na měnovou a posléze i hospodářskou politiku jednotlivých členských a dokonce i nečlenských zemí.

Předpokládaný cíl práce:

Cílem práce je prozkoumat okolnosti, které vedly ke vstupu Maďarska do Mezinárodního měnového fondu v roce 1982, k obnovení členství Polska v MMF v roce 1986, a k jednáním o obnovení členství Československa v 80. letech 20. století. Hospodářské a politické okolnosti v Maďarsku i v původně zakládajících zemích MMF, které tuto organizaci opustily počátkem 50. let, se po třiceti letech výrazně změnily. Změnil se však i charakter MMF a souběh těchto změn vedl k změněnému postoji zemí socialistického bloku k členství v MMF.

Základní charakteristika tématu

Téma práce v sobě spojuje prvky politické i hospodářské historie tří států střední Evropy, a to v souvislosti s jejich členstvím v Mezinárodním měnovém fondu. Těžiště práce bude časově v 80. letech, pro pochopení souvislostí je však třeba připomenout též založení MMF v roce 1944 a zahájení jeho činnosti k 1. lednu 1947, a stejně tak důvody, které vedly k vystoupení Polska z této organizace v roce 1950 a k vyloučení Československa v roce 1954. Teritoriálně se práce soustředí na sousedící země střední Evropy – Maďarsko, Polsko a Československo. Práce bude metodologicky vycházet ze studia různorodých typů pramenů a dokumentů, klíčové informace týkající se detailů původního i nového členství jsou dostupné zejména v historických publikacích samotného MMF, které budou doplněny o studium dokumentů v dostupných archivech.

Předpokládaná struktura práce:

Nejprve bude připomenut důvod vzniku MMF a podíl Československa a Polska na jeho založení, poté budou vysvětleny okolnosti ukončení členství obou zemí v MMF. Dále předpokládám vysvětlení proměn MMF v době od založení do počátku 80. let. Tyto změny znamenaly i změnu atraktivity MMF pro země tzv. Východního bloku.

Posléze se budu v klíčové části práce věnovat jednotlivým zemím – Maďarsku, Polsku a Československu – popíši v jaké ekonomické a politické situaci se v době před svým vstupem či obnovením členství nacházely, a jaké motivy je vedly ke spolupráci s MMF. Závěr práce zhodnotí kromě vlivu proměn MMF na atraktivitu členství pro jednotlivé země střední Evropy též vliv vstupu těchto zemí do MMF na její další aktivity.

Základní literatura

BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5.

EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0.

HORSEFIELD, Keith J: The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969

KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5.

KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X.

PROCHÁZKA, Petr. Vliv mezinárodních měnových institucí na ekonomickou reformu v ČSFR. 1. vyd. Praha: Aleko, 1991. 147 s. ISBN 80-85341-25-5.

SEDLÁČEK, Petr. Mezinárodní měnový fond ve 21. století. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7400-012-6.

VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav a TEJCHMAN, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 860 s. Historická řada. ISBN 80-85983-82-6.

BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75

ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3

Podpis studenta a datum:

1.6.2013

Schváleno:	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant		

Obsah

ÚVOD.....	9
1. MEZINÁRODNÍ MĚNOVÝ FOND – OD ZALOŽENÍ DO ROKU 1989.....	9
A. OKOLNOSTI ZALOŽENÍ MMF	9
B. PROMĚNY MMF JAKO REAKCE NA EKONOMICKÝ I POLITICKÝ VÝVOJ.....	11
C. KLÍČOVÉ ROZDÍLY V CHARAKTERU MMF V ROCE 1950 A V ROCE 1980.....	14
2. ČESKOSLOVENSKO ČLENEM MMF OD ZALOŽENÍ DO ROKU 1954.....	15
A. ÚČAST ČESKOSLOVENSKA NA ZALOŽENÍ MMF.....	15
B. SLED UDÁLOSTÍ VEDOUCÍCH K UKONČENÍ ČLENSTVÍ V ROCE 1954.....	16
3. POLSKO A MAĎARSKO V DOBĚ ZALOŽENÍ MMF A V JEHO PRVNÍCH LETECH.....	18
A. POLSKO	18
B. MAĎARSKO	19
4. VZTAHY S MMF V 80. LETECH.....	20
A. MAĎARSKO	20
i. <i>Hospodářský vývoj Maďarska</i>	20
ii. <i>Dlouhá cesta Maďarska do MMF</i>	22
iii. <i>Maďarský „skandál“</i>	23
B. POLSKO	24
i. <i>Hospodářský vývoj Polska</i>	24
ii. <i>Kontakty s MMF a vstup do MMF v roce 1986</i>	26
C. ČESKOSLOVENSKO	27
i. <i>Odlišnosti hospodářského vývoje Československa od vývoje v Polsku a Maďarsku</i>	27
ii. <i>Postup k obnově československého členství v MMF</i>	29
ZÁVĚR	31
RESUMÉ.....	32
SUMMARY.....	33
LITERATURA	34

Úvod

Příští rok uplyne 70 let od konání Bretton Woodské konference, která dala vzniknout novému systému světových měn a spolu s ním i Mezinárodnímu měnovému fondu. A uplynulo už téměř čtvrt století od chvíle, kdy se Československo, poslední z trojice střeoevropských tehdy socialistických zemí, znovu stalo členem této celosvětové instituce. Tato práce se věnuje osudu členství tří zemí střední Evropy – Československa, Polska a Maďarska v Mezinárodním měnovém fondu, a to od doby jeho vzniku až do roku 1990.

Ke vzniku Mezinárodního měnového fondu přispěly a na jeho strukturu, činnost a úkoly měly vliv události jak politického tak hospodářského charakteru. Pokud jde o členství sledované trojice zemí, o ukončení jejich členství v době studené války, a o následné obnovení nebo nové členství v době pádu komunismu nebo několik let před ním, je otázkou, ve kterých případech převažovaly důvody a okolnosti politické a ve kterých spíše hospodářské. Je zřejmé, že důvody obojího základního typu není možné jednoduše oddělovat: poválečnou hospodářskou situaci jistě modifikovala politika ovlivněná vírou v progresivní charakter plánovaného hospodářství, postupné politické otevírání se západu v sedmdesátých letech změnilo povědomí o tom, co od vývoje ekonomiky čekat.

Domnívám se, že během války, těsně po válce a na počátku padesátých let, v době prvního členství Československa a Polska v MMF dominovala politika do velké míry bez ohledu na ekonomickou situaci. Naproti tomu osmdesátá léta, v nichž se k členství v MMF přihlásilo Maďarsko, Polsko a nakonec i Československo, přinesla pro členství přinejmenším prvních dvou jmenovaných zemí ekonomické důvody, pro které musely jít politické ohledy do značné míry stranou.

1. Mezinárodní měnový fond – od založení do roku 1989

a. Okolnosti založení MMF

Mezinárodní měnový fond patří do výběrového klubu několika mezinárodních organizací, které mají dlouhodobě významný vliv na vývoj světového hospodářství vzhledem k charakteru záležitostí, k jejichž mezinárodnímu řešení přispívají, vzhledem k počtu svých členů i vzhledem k objemu zdrojů, kterými přímo či nepřímo disponují. V případě Mezinárodního měnového fondu k takové významnosti už v jeho počátcích přispívaly i důvody, které za jeho založením stály. Ke vzniku této mezinárodní finanční instituce vedla její zakladatele nedávná historická zkušenost trojího původu.

První z nich byla vzpomínka na to, jak byly po první světové válce vyřešeny nebo spíše nevyřešeny hospodářské vztahy pro nadcházející poválečné období. Versailleská smlouva ani založení Společnosti národů se ekonomickým otázkám obecně nijak významně nevěnovaly – ve světle jiných problémů (stanovení nových hranic v Evropě, válečné reparace) byl vývoj hospodářství ponechán neviditelné ruce trhu. Různorodost následně vzniklých měnových systémů (se zlatým standardem či bez něj) a velmi rozdílný přístup ke zdrojům nutným k obnově jednotlivých – starých i nově vzniklých – zemí válkou zničené Evropy vedly v krátké době k řešením, která podkopávala jak obnovu, tak hospodářský růst. Mezi taková řešení patřily bilaterální clearingové systémy, prvky hospodářské autarkie, zvyšování cel a tarifů, uzavírání jednotlivých ekonomik. Od zlatého standardu v roce 1931 jednostranně ustoupila Velká Británie. V roce 1936 nutnou potřebu devalvace franku řešila trojstranná dohoda mezi Francií, Velkou Británií a USA. Nekoordinované měnové politiky byly velmi snadno zneužitelné v zájmu lokálního prospěchu jedné země. Devalvace řešící nevyrovnanost vzájemných platebních bilancí byla však často jen začátkem úpadku zahrnujícího nejrůznější překážky mezinárodního obchodu, barterové obchody, dvoustranné clearingy, prvky autarkie

a uzavírání se jednotlivých národních ekonomik dovnitř¹. Oba klíčoví tvůrci idejí stojících na počátku procesu vedoucího k založení Mezinárodního měnového fondu – Američan Harry Dexter White i Brit John Maynard Keynes – si byli těchto důsledků nekoordinované měnové politiky pro hospodářský růst vědomi. Oba proto shodně volali po ustavení instituce, která by svět ochránila před novým pádem do nebezpečné autarkie a protekcionismu.²

Druhou nedávnou událostí byla Velká hospodářská krize v roce 1929, která přinesla historickou zkušenost hned dvojího druhu. Na jedné straně krize dále zvýraznila nepřijatelné hospodářské uspořádání, které vyplynulo z nedostatečnosti Versailleských dohod. Na straně druhé krize v různých zemích vedla k otevření diskusí o vhodnosti opuštění dosavadní politiky laissez-faire a možnosti efektivních zásahů do ekonomiky. To se týkalo jak Spojených států amerických a Rooseveltova New Dealu, tak Evropy a zejména Německa, které v posledních letech Výmarské republiky, ještě před nástupem Hitlera k moci, začalo pro mezinárodní ekonomické společenství zcela nepřijatelným způsobem zasahovat do svobodného obchodu a směnných kurzů.³ Neviditelná ruka trhu, dříve vnímaná jako neomezený přírodní zákon, začala být nazírána jako síla, které je třeba vymezit limity. Jednání o vzniku mezinárodní instituce, která by umožnila koordinaci hospodářské politiky mezi jednotlivými státy, se tak stala v zásadě možnými. Přitom důsledky hospodářské krize a důvody, které k ní podle všeho vedly, významně ovlivnily definované či deklarované oblasti činnosti nově zakládané mezinárodní instituce.⁴ Odrazem tohoto povědomí o nutnosti konat jistým způsobem se stala některá konkrétní ustanovení v Článcích dohody (Articles of Agreement) o Mezinárodním měnovém fondu. Zkušeností s takovými nebezpečnými zásahy do národních ekonomik způsobujícími škodu mezinárodnímu obchodu, a tak ekonomickému růstu obecně je jistě inspirováno ustanovení Článku I Článků dohody, které Fondu určuje povinnost používat své prostředky tak, aby jednotlivé země měly „příležitost korigovat nerovnováhu ve své platební bilanci bez toho, aby se musely utíkat k opatřením, která by byla destruktivní pro národní nebo mezinárodní prosperitu“⁵. Klíčové postavení směnných kurzů a pravomoc Mezinárodního měnového fondu dohlížet na jakékoli dohody v této oblasti pak zakládá Článek IV Článků dohody. Pro země válkou zničené Evropy měl tento aspekt velký význam, měl-li být jejich příští růst založen na expanzi nejen intra-evropského obchodu, ale i obchodu se zbytkem světa. Pevná institucionální podpora měla hrát v budoucnosti velkou roli.⁶

¹ PROCHÁZKA, Petr. Vliv mezinárodních měnových institucí na ekonomickou reformu v ČSFR. 1. vyd. Praha: Aleko, 1991. 147 s. ISBN 80-85341-25-5, str. 34-35

² BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 4-5

³ HORSEFIELD, Keith J: The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969, str.4

⁴ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 5-6

⁵ Articles of Agreement, International Monetary Fund, originál tohoto prohlášení „providing them with opportunity to correct maladjustments in their balance of payments without resorting to measures destructive of national or international prosperity“, citováno dle <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm#art1>

⁶ EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 40

Konečně třetí historickou událostí, která měla na vznik Mezinárodního měnového fondu zásadní vliv, byla tehdejší mezinárodní situace – tedy právě probíhající, a jak mnozí správně doufali, pomalu končící celosvětový válečný konflikt. I zde je možno vidět dva komponenty vlivu, který tato historická konstelace měla. Za prvé: válka vytvořila bezprostřední podnět a jedinečnou příležitost k vytvoření mezinárodní organizace, která může pomoci válkou zničenému vyspělému světu v hospodářské obnově. V této situaci byli spojenci ve válečném boji proti nacismu schopni jednat spolu i o ekonomických poválečných otázkách, což by o rok či dva později vůbec nemuselo být možné. Dokladem této hypotézy budiž, že už ratifikace dohody o MMF v americkém kongresu v roce 1945 neproběhla nijak hladce. A za druhé: vznik nové mezinárodní měnové instituce byl pod významným vlivem té země, která se vzhledem k vývoji válečného konfliktu stala na řadu dalších let ekonomickým světovým hegemonem. Mezinárodní měnový fond neměl zpočátku vlastní měnu, místo toho byl založen na americkém dolaru, jeho sídlem byl Washington, D.C., také sídlo Federální rezervní banky, a v následujících třech desetiletích poskytovaly Spojené státy americké většinu zdrojů půjček poskytovaných fondem, když přitom v podstatě kontrolovaly rozhodování o jejich poskytování.⁷

Výše zmíněné tři historické okolnosti vzniku Mezinárodního měnového fondu uvádí jako první tři mezi deseti událostmi, které Mezinárodní měnový fond formovaly, jeho současný oficiální historik James M. Boughton⁸. Pokud jde o země střední Evropy, na něž se zaměřuje tato práce, všechny tři události se jich významně dotkly – první z nich stála u jejich vzniku, druhá z nich významně poznamenala jejich ekonomiku a konečně třetí z nich je postihla významně více, než jiné menší evropské státy.

b. Proměny MMF jako reakce na ekonomický i politický vývoj

Mezinárodní měnový fond se po svém vzniku proměňoval, a přizpůsoboval se tak politickým i ekonomickým okolnostem a událostem v letech následujících po konci druhé světové války. Ostatně, právě schopnost přizpůsobovat se změnám, zejména hospodářským, okolnostem patrně stojí za trvalou životaschopností této organizace. Mezi okolnostmi či událostmi, které podobu a význam Mezinárodního měnového fondu formovaly nejvíce v době od jeho založení do roku 1989, můžeme jako nejvýznamnější, ve shodě s oficiálním hodnocením samotného Mezinárodního měnového fondu, uvést následující:

Vznik nových hospodářských center. V době po druhé světové válce byly hospodářským světovým hegemonem Spojené státy americké. V letech následujících jednak rychlá poválečná obnova a jednak rychlý ekonomický růst v některých oblastech spolu způsobily to, že Spojeným státům v tomto ohledu začala růst četná konkurence. Nejprve se jí stala západní Evropa díky spolupráci v rámci Evropských společenství, potom některé asijské státy, mezi nimi zejména Japonsko, následně země vyvážející ropu v čele se Saudskou Arábií. Podíl Spojených států na produkci i mezinárodním obchodu klesal, zároveň rostl počet plně volně směnitelných měn, jejichž kurzy se však měly – dle původních Bretton Woodských dohod – pohybovat v úzkém koridoru kolem pevně stanoveného kurzu k americkému dolaru, a tím i ke zlatu. Reakcí Mezinárodního měnového fondu byl jednak vznik speciální měnové jednotky SDR⁹ v roce 1969, a posléze ústup od pevných k pohyblivým směnným kurzům v roce 1978.

⁷ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 6-7

⁸ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75

⁹ Special Drawing Rights – Zvláštní práva čerpání

Obě změny se udály prostřednictvím dodatků k Articles of Agreement.¹⁰ Musíme ovšem poznamenat, že pro Evropu jako jedno z těchto hospodářských center mohlo oslabování pozice americké ekonomiky a její měny znamenat komplikaci při dalším hospodářském rozvoji vzhledem k měnové různorodosti. I zde můžeme hledat motivy pro vytvoření jednotné evropské měny, která by mohla přinejmenším z regionálního hlediska, nahradit americký dolar.¹¹

Studená válka. Přestože se jednomu z duchovních otců Mezinárodního měnového fondu, Harry Whiteovi, podařilo v roce 1944 přesvědčit Sovětský svaz, aby se účastnil konference v Bretton Woods a sovětská delegace tam podepsala dohodu, Stalin ji o rok později odmítl ratifikovat. Poválečný politický vývoj vedoucí k rozdělení světa oponou studené války se postavil do cesty původní myšlenky celosvětového charakteru Mezinárodního měnového fondu. Vlivem studené války došlo k ideologickému a hospodářskému omezení fondu do formy klubu kapitalistických zemí, jehož úkolem bylo napomáhat stabilizaci tržně orientovaných ekonomik.¹² Projevem studené války byl i to, že se omezil počet zemí, které se případně mohly stát členy MMF. Osudy členství zemí ze „socialistické“ strany železné opony byly pestré. V roce 1950 vystoupilo z fondu Polsko, v roce 1954 bylo Československo donuceno vystoupit a v roce 1959 vystoupila z fondu Kuba. Čínu až do roku 1980 ve fondu představoval Tchaj-wan. Zakládajícím členem byla Jugoslávie, která členství nepřerušila, navíc v roce 1972 vstoupilo do fondu Rumunsko, v roce 1975 Vietnam, v roce 1982 Maďarsko a v roce 1986 opět Polsko.

Konec koloniálního systému. V průběhu padesátých let docházelo k masivnímu rozpadu koloniálního systému v Africe, což mělo v letech následujících významný vliv na rozsah členské základny Mezinárodního měnového fondu. Zatímco mezi zakladatelskými zeměmi byly jen tři africké země – Egypt, Etiopie a JAR, mezi lety 1957 a 1990 přibýlo mezi členy dalších padesát afrických zemí. Při vzniku Mezinárodního měnového fondu se počítalo s tím, že členské země si budou vzájemně pomáhat při krátkodobých výkyvech platební bilance, nicméně žádná z členských zemí neměla být trvale v postavení věřitele či dlužníka. To se nyní změnilo – novými členy se staly velmi chudé země, které se vesměs staly trvalými dlužníky. Mezinárodní měnový fond musel v této souvislosti změnit své chování v několika ohledech: jednak bylo třeba získat další zdroje financování půjček chudým zemím mezi ostatními členskými zeměmi, jednak bylo nutno koordinovat finanční toky i s jinými institucemi – nejprve mezinárodními, posléze i soukromými, a konečně bylo nutno vedle prostého poskytování finanční pomoci poskytovat i tzv. technickou pomoc, bez níž by samotné financování nemělo smysl. Financování, vyjednávání, koordinace a podmínky poskytování tohoto nového druhu půjček jdou daleko za původní, v roce 1944 očekávanou činnost fondu.¹³

Válka ve Vietnamu. Z hlediska systému směnných kurzů, který byl založen v roce 1944 v Bretton Woods, bylo masivní zapojení Spojených států amerických do války ve Vietnamu významné pro svůj devastující vliv na zahraniční platební bilanci USA. Náklady spojené

¹⁰ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 7-8

¹¹ EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0, str. 187-194

¹² BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 8-9

¹³ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 9-10

s válkou společně s významným růstem domácích veřejných výdajů probíhajícím ve stejné době vedly k růstu inflace, zvyšujícímu se deficitu běžného účtu USA,¹⁴ a nakonec k tomu, že kurz amerického dolaru se stal neúnosně nadhodnoceným. Důsledkem byl postupný rozpad systému pevné ceny zlata v amerických dolarech a pevných směnných kurzů vázaných na tuto měnu v letech 1968 – 1973.¹⁵ Pro Spojené státy americké totiž nebyla prioritou stabilita mezinárodního měnového systému, ale vlastní sociální a vojenské cíle. Jak řekl John Connally ministr financí prezidenta Nixona: „Dolar je naše měna, tak se podle toho zaříďte“¹⁶. Nutno dále poznamenat, že rozpad Bretton-Woodského systému směnných kurzů a ztráta jistoty ztělesněné americkým dolarem a jeho vazbou na zlato, společně s ropnými šoky v následujících letech, byly silnými podněty k rozkolísání stability ekonomického vývoje, a to zejména v Evropě.¹⁷

Globální finanční trhy. Zatímco v době vzniku Mezinárodního měnového fondu byly mezinárodní pohyby kapitálu nevýznamné, a dokonce zakladatelům fondu mohly v jistých případech připadat nebezpečné¹⁸, od poloviny padesátých let objem kapitálových pohybů trvale rostl, a v sedmdesátých letech expandoval v souvislosti s hospodářskou silou Evropy a zemí vyvážejících ropu (reinvestice „eurodolarů“ a „petrodolarů“). Postupně dosáhl mezinárodní pohyb soukromého kapitálu takové složitosti, že jej (nyní) nelze ani změřit, natož kontrolovat. Původní poslání Mezinárodního měnového fondu stát se iniciátorem kontroly pohybu kapitálu tak vzalo za své. Nicméně růst objemu a flexibility soukromého kapitálu na druhé straně ovlivnil jak objemy, tak podmínky půjček, které Mezinárodní měnový fond poskytoval svým dlužnickým členům. Potřebné financování pocházelo nyní stále více ze soukromých zdrojů, financování od Mezinárodního měnového fondu se stávalo stále více jen katalyzátorem a vodítkem pro soukromé půjčky. Zárukou pro soukromé investory a jejich půjčky se stávala hospodářská opatření, která od dlužnických zemí vyžadoval v souvislosti se svou půjčkou právě Mezinárodní měnový fond.¹⁹

Mezinárodní dluhová krize. Zatímco dřívější mezinárodní krize (Suez v roce 1956, pád zlatého standardu v roce 1968, ropné šoky v sedmdesátých letech) vedly jen k tomu, že se zvyšovaly požadavky na úvěrové prostředky poskytované jednotlivým členským státům, dluhová krize z roku 1982, byla takového rozsahu, že si vyžádala zcela nové řešení. Přišel s ním tehdejší ředitel fondu Jacques de Larosière, který podmínil pokračování pomoci poskytované Mezinárodním fondem tím, že se do restrukturalizace úvěrů zapojí i soukromí

¹⁴ SEDLÁČEK, Petr. Mezinárodní měnový fond ve 21. století. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7400-012-6., str. 9

¹⁵ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 10-11

¹⁶ Volný překlad originálu “The dollar may be our currency, but it’s your problem“. Citováno dle EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 243-244

¹⁷ EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 30

¹⁸ Článek IV mimo jiné uváděl, že v případě masivního odlivu kapitálu nebude fond na financování takové situace půjčovat peníze, naopak má členské země žádat, aby zavedly kontrolu pohybu kapitálu, pokud nebude narušovat transakce na běžném účtu platební bilance.

¹⁹ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 11-12

věřitelé. Mezinárodní měnový fond se při této krizi poprvé postavil do pozice aktivního koordinátora financování dotčených zemí, který se snaží pomoci s reformou hospodářství dané země za účelem obnovení důvěry na straně soukromých věřitelů a investorů. Podobný postup volil fond i v dalších letech při dalších úvěrových krizích.²⁰ Prvními zeměmi, které mezinárodní dluhová krize postihla, byly některé státy Východní Evropy – zejména Polsko, Rumunsko, a Maďarsko, na něž neochota bankovního sektoru půjčovat dopadla vzhledem k vysokému zadlužení zvláště těžce. Pro Polsko i Maďarsko byla tato situace jedním z bezprostředních podnětů k podání žádosti o členství v MMF²¹.

Pád komunismu. Pád komunismu symbolizovaný pádem berlínské zdi v roce 1989 a rozpadem Sovětského svazu v roce 1991 znamenal pro Mezinárodní měnový fond zejména možnost stát se nyní skutečně celosvětovou finanční institucí. Teoretická východiska fondu se nezměnila – zůstává proponentem tržní ekonomiky – přibýly však situace, které měl fond řešit. Bylo třeba převést centrálně plánované ekonomiky na tržní systém a tak je efektivně integrovat do celosvětového trhu.²² Do jisté míry si Mezinárodní měnový fond už jednou v Evropě podobnou situaci vyzkoušel – když se v roce 1959 španělský diktátor Franco pragmaticky rozhodl ustoupit z hospodářské politiky nezávislosti a Španělsko vstoupilo do Mezinárodního měnového fondu. Úvěrová podpora Španělska se neobešla bez měnových, cenových a dalších hospodářských opatření.²³ Tentokrát si však Mezinárodní měnový fond musel být – přes primární politické souvislosti – vědom zejména toho, že k pádu systému, který po desetiletí ovládal třetinu Evropy, došlo z ekonomických důvodů – ve všech zemích socialistického tábora se postupně vyvinula krize spočívající v přítomnosti buď zadlužení, nebo inflace nebo nedostatku růstu nebo v kombinaci těchto faktorů.²⁴

c. Klíčové rozdíly v charakteru MMF v roce 1950 a v roce 1980

Kolem roku 1950 byl Mezinárodní měnový fond institucí, jejímž hlavním úkolem bylo dbát na stabilitu měnových kursů a vyrovnanost platebních bilancí členských států, neboť tyto dvě podmínky byly tehdy, zejména na základě zkušeností z období mezi světovými válkami, považovány za základní předpoklad zamezení nebezpečných protekcionistických a autarkních tendencí, které mohly vést k podvázání hospodářského růstu v celosvětovém měřítku. Fond poskytoval půjčky jen v omezeném rozsahu a na krátkou dobu a nepředpokládal další významnější kontrolu nad makroekonomickým chováním jednotlivých států – věřitelů. Kromě těchto cílů měl fond zejména poskytovat půdu pro konzultace mezi členskými státy v měnových otázkách.

Kolem roku 1980 byl Mezinárodní měnový fond institucí, která distribuovala mnohem rozsáhlejší finanční zdroje poskytované věřitelskými členskými zeměmi zemím dlužnickým,

²⁰ BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 12

²¹ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5, str. 320 a násl.

²² BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75, str. 13

²³ EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 212-213

²⁴ EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 295

přítom tuto distribuci podmiňovala tržně orientovanými strukturálními reformami. V situaci, kdy významně narostl objem soukromého kapitálu pohybujícího se na mezinárodních trzích, byla pro soukromé věřitele a investory katalyzátorem a zárukou při poskytování půjček vládám dlužnických zemí. Stabilita směnných kursů a vyrovnanost platebních bilancí se staly nikoli jeho primárním cílem, ale nanejvýš součástí makroekonomické politiky, kterou fond vyžadoval od svých dlužníků jako podmínku poskytnutí půjčky.

2. Československo členem MMF od založení do roku 1954

a. Účast Československa na založení MMF

Československo patřilo mezi země, které se poměrně časně zapojily do vyjednávání podoby dohody o založení Mezinárodního měnového fondu. Československo bylo mezi 46 zeměmi, které Spojené státy americké vyzvaly v květnu 1943 k diskusím o plánu Harry Whitea. Mezi 15. a 17. červnem 1943 se zástupci Československa účastnili ve Washingtonu neformálních jednání o podobě tohoto plánu spolu s představiteli dalších pouze sedmnácti zemí. Příspěvky Československa při formulování dohody se týkaly několika oblastí – Československo například komentovalo rozdělení kvót a hlasovacích práv, prosazovalo nutnost technického ověření směnných kursů, které jednotlivé členské státy navrhnou, mělo námítky proti požadavku poskytnout 50% kvóty ve zlatě a navrhovalo odklad platby ve zlatě pro země postižené válkou – tento návrh však v průběhu bretonwoodské konference nebyl ostatními účastníky přijat.²⁵

Českoslovenští experti byli také ve skupině zhruba padesáti expertů z celkem sedmnácti zemí (včetně Spojených států amerických), kteří jednali v přípravné konferenci konané v Atlantě v plném složení od 24. června 1944. Jistá jednání jistě probíhala i během cesty do Spojených států – experti z řady evropských zemí včetně Československa spolu cestovali přes Atlantický oceán stejnou lodí.²⁶

Československá delegace byla samozřejmě také přítomna jednání bretonwoodské konference, která se konala ve dnech 1. až 22. července 1944 za účasti zhruba 300 delegátů ze 45 zemí, vesměs spojeneckých států (neutrální státy, ani Německo a Japonsko přizvány nebyly). Československou delegaci, vyslanou exilovou Londýnskou vládou, vedl ministr financí Ladislav Karel Feierabend, a jejími členy byly dále právník a ekonom Jan Viktor Mládek, profesor národního hospodářství Antonín Basch, právník a ekonom Ervin Paul Hexner a přednosta hospodářské služby československého velvyslanectví v USA Josef Hanč. Z této delegace zejména Mládek a Basch byli účastníky již předchozích konzultací.²⁷

Formální rozhodnutí o přístupu k Mezinárodnímu měnovému fondu (a také k dohodě o Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj) učinilo Prozatímní národní shromáždění 18. prosince 1945, československá vláda dohodu neprodleně ratifikovala, takže 27. prosince 1945 se Československo stalo zakládajícím členem fondu. Smlouvu totiž ratifikovalo v první skupině celkem 29 zemí, které tak učinily. O významu Československa v Mezinárodním

²⁵ HORSEFIELD, Keith J: The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969, str. 31-36, 98-99

²⁶ HORSEFIELD, Keith J: The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969, str. 80-81

²⁷ ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3, str. 75

měnovém fondu svědčila nejen účast v předběžných jednáních a časná ratifikace. Dokladem bylo i to, že zástupce Československa byl od počátku členem Výkonného výboru: od roku 1946 to byl Jan Viktor Mládek, po jeho rezignaci a přijetí amerického azylu v roce 1948 pak Bohumil Sucharda až do roku 1950²⁸ Bohumil Sucharda později působil ve vedoucího pozicích ve finančních, kontrolních a statistických orgánech a byl ministrem financí v době Pražského jara (konkrétně od ledna 1967 do září 1969). Významnou skutečností bylo také to, že kvóta Československu přidělená byla 12. nejvyšší mezi 45 zeměmi účastněnými na konferenci a 9. nejvyšší ve skupině těch, kdo dohodu ratifikovali v první skupině.²⁹ Československý zástupce byl přítom členem podvýboru, který v Bretton Woods navrhl konečnou sestavu kvót jednotlivých zemí.³⁰

b. Sled událostí vedoucích k ukončení členství v roce 1954

Až do roku 1948 byly vztahy s Mezinárodním měnovým fondem, stejně jako s ostatními mezinárodními organizacemi, v zásadě příznivé. Přes probíhající strukturální změny v hospodářství (měnová a pozemková reforma, znárodnění bank, pojišťoven a klíčových odvětví), ke kterým v té době docházelo, si ekonomika v zásadě stále uchovávala tržní charakter. Ve vztahu k mezinárodním institucím se stala problémem pokračující orientace na Sovětský svaz, a to už v roce 1947. Pomoc z programu UNRRA ještě přišla, Československo však odmítlo pod sovětským vlivem účast v Marshallově plánu. Přes eminentní zájem o možnost stát se součástí poválečného uspořádání i v ekonomické oblasti Československo pod politickým tlakem Sovětského svazu bylo nuceno změnit tuto počáteční orientaci. Vstřícnost vůči mezinárodním finančním institucím tak dále postupně klesala, až byla pozastavena jednání o poskytnutí úvěru Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj. Mezinárodní měnový fond se však snažil styky s Československem udržovat co nejdéle a na rozdíl od neschváleného úvěru od MBOR (IBRD) ještě na konci roku 1948 schválil čerpání prostředků dle dohody o MMF, a to ve výši šesti milionů amerických dolarů.³¹

V době po únoru 1948 původně smíšená ekonomika začala rychle přecházet na ekonomiku se systémem direktivního centrálně plánovaného hospodářství, ve kterém přestaly mít smysl tržní síly a soukromé vlastnictví. V Československu se začala stále častěji objevovat kritika mezinárodních organizací, mezi nimi zejména Mezinárodního měnového fondu. Významnější než spolupráce s fondem totiž pro Československo bylo spojení se Sovětským svazem. Kritika, ač motivovaná zejména ideologicky, měla jistý reálně existující podklad, neboť se soustředila na to, v čem Mezinárodní měnový fond nedosahoval svých cílů – většina členských států totiž po schválení počáteční parity své měny v krátké době přistoupila k devalvaci, tedy k procesu, který dohoda o MMF vůbec nepředpokládala. Československá koruna přitom devalvována nebyla. Navíc čerpání úvěru Československem bylo ve srovnání s ostatními státy jen symbolické.³² Interpretace procesu devalvace jednotlivých měn z druhé

²⁸ Bohumil Sucharda odstoupil z Výkonné rady poté, co nebyl přijat československý protest proti účasti čínského zástupce jmenovaného Čankajškovou vládou.

²⁹ ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3, str. 75-77

³⁰ HORSEFIELD, Keith J: The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969, str. 94-96

³¹ ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3, str. 78

³² ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3, str. 79-80

strany vznikajícího sporu je však jiná – původně nastavené parity měn nebyly optimální, takže se krátce po zahájení činnosti fondu objevily spekulativní tlaky na jednotlivé měny. Koordinovaná devalvace tedy tyto tlaky odstranila a umožnila lepší tok mezinárodního obchodu³³. Možná tehdy k socialismu směřujícímu Československu spíše než samotný proces devalvace vadil fakt, že tím současně automaticky posílil americký dolar. Od roku 1947, zejména vzhledem k odmítnutí účasti v Marshallově plánu, se devizová pozice Československa zhoršovala a komplikovala. Namísto spolupráce v rámci mezinárodních organizací bylo Československo nuceno přistupovat k dvoustranným dohodám s jednotlivými státy, to však k vyřešení složité situace v platební bilanci nepomohlo.

Vztahy s Mezinárodním měnovým fondem se výrazně zhoršily v roce 1950. Jedním bodem sporu byl protest Československa proti tomu, že Čína je zastupována Kuo-min-tangem. Ve stejné době se v Československu začaly otevřeně probírat výhody a nevýhody svědčící pro setrvání ve fondu nebo pro jeho opuštění. Nutnost podřízovat se ideologickému tlaku z Moskvy znemožňovala efektivní řešení problémů s platební bilanci. Počátek konkrétních událostí, které nakonec vedly k ukončení členství, nastal v roce 1952, kdy Mezinárodní měnový fond zahájil konzultace s členy, kteří dosud nezajistili plnou směnitelnost svých měn³⁴. Ekonomické informace, které fond v souvislosti se zahájením těchto konzultací požadoval, odmítlo Československo vydat³⁵, a v tomto postoji setrvalo i po dalších opakovaných výzvách, které Mezinárodní měnový fond vydával v následujícím období až do konce roku 1954. Další ranou vztahům s Mezinárodním měnovým fondem byla měnová reforma vyhlášená 1. června 1953 bez jakékoli předchozí konzultace s fondem.³⁶ Efektivní řešením tehdejší měnové situace, které by navíc Mezinárodnímu měnovému fondu vyhovovalo, mohlo být právě zavedení konvertibility měny, takový postup však v soudobé politické situaci vůbec nemohl být zvažován.

Měnová reforma, zejména způsob jejího provedení, znamenala objektivně porušení řady závazků vůči Mezinárodnímu měnovému fondu – reforma nebyla předem konzultována a dokonce ani oznámena, směnný kurs k dolaru se změnil jinak než domácí ceny, zůstatky na účtech MMF ve Státní bance československé byly přepočítány nevýhodným kursem. Výkonný výbor Mezinárodního měnového fondu opakovaně vyzýval Československo k vysvětlení a k dodání informací, odpovědi, kterých se mu dostalo, spočívaly ve většině případů v konstatování, že Československo není povinno informace vydat, a že měnovou reformou Články dohod neporušilo. Jednotlivé kroky Mezinárodního měnového fondu vůči Československu byly často konány pod významným tlakem ze strany zástupce Spojených států amerických. Ke konci roku 1953 byla na podnět amerického zástupce Československu zastavena možnost čerpat prostředky z půjčky od MMF³⁷. Poslední jednání Výkonného výboru v červenci 1954 stanovilo jako nejzazší termín pro poskytnutí informací 31. prosinec

³³ BRITTON, Andrew: *Monetary Regimes of the Twentieth Century*, University Press, Cambridge, 2001, str. 111

³⁴ Plně směnitelné měny mělo jen sedm z tehdejších 51 členů.

³⁵ Informace nedodaly v roce 1952 i jiné země: Bolívie, Chile, Egypt, Irán, Turecko a Uruguay. Všechny však informace – na rozdíl od Československa - dodaly o rok později a konzultace s nimi byly uzavřeny (Horsefield, str. 313)

³⁶ ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, *Mezinárodní vztahy*, ročník 2009, číslo 3, str. 79-83

³⁷ HORSEFIELD, Keith J: *The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation*, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969, str. 361-363

1954. Když Československo ani v tomto termínu informace ani vysvětlení neposkytlo, konstatoval Výkonný výbor na svém zasedání konaném dne 5. ledna 1955, že členství Československa zaniklo k 31. prosinci 1954, a to jak v Mezinárodním měnovém fondu, tak v Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj. Československo však samo vždy uvádělo, že členství skončilo dnem 4. května 1955, kdy byl odeslán dopis o vystoupení z Mezinárodního měnového fondu z důvodů názorových neshod. Vypořádání zůstatku úvěru z roku 1948 bylo dohodnuto dne 10. června 1955. Zůstatek dluhu byl doplacen přesně dle dohody v červenci 1961. Na oplátku vyplatil Mezinárodní měnový fond Československu částku odpovídající jeho původní členské kvótě.³⁸

3. Polsko a Maďarsko v době založení MMF a v jeho prvních letech

a. Polsko

Podobně jako Československo, i Polsko mělo v Londýně exilovou vládu. Exilová vláda byla společně s vytvářeními vojenskými jednotkami evakuována do Británie po kapitulaci Francie, kde se původně vytvořila poté, co svým kolegům předali pravomoci polští vládní představitelé internovaní v emigraci v Rumunsku. Mezi československou a polskou exilovou vládou probíhala jednání o společném postupu po skončení války – Dne 19. ledna 1942 byla podepsána deklarace obsahující plán vytvoření polsko-československé konfederace. Postavení polské londýnské exilové vlády vedené až do června 1943, kdy zahynul při letecké nehodě nad Gibraltarem, generálem Wladyslawem Sikorskym, bylo ve srovnání s vládou československou významně problematičtější. Důvodem bylo rozdělení sfér vlivu v Evropě a potažmo rozdělení Polska dohodnuté mezi Německem a Sovětským svazem v paktu Molotov-Ribbentrop. V situaci, kdy Polsko bylo nejprve rozděleno mezi Německo a Sovětský svaz, poté okupováno Německem, a posléze osvobožováno Rudou armádou, bylo prioritním úkolem exilové vlády vyjednávání o poválečné existenci Polska.³⁹

Přesto se i Polsko, stejně jako Československo, stalo zakládajícím členem Mezinárodního měnového fondu, jeho zástupci pocházející z londýnské exilové vlády se účastnili konference v Bretton Woods v roce 1944 a Polsko tam i zastupovali. Polsko, prostřednictvím již vzniklé vlády národní jednoty (pod kuratelou Sovětského svazu), ratifikovalo Články dohody ještě před koncem roku 1945, a je tak považováno za původního člena Mezinárodního měnového fondu, do nějž formálně vstoupilo 10. ledna 1946.⁴⁰

O tom, jak budou nakonec vypadat poválečné hranice nového Polska, však exilová vláda nerozhodovala. O tom rozhodli zástupci Spojenců pod taktovkou Stalina na konferencích – v Teheránu, na Jaltě a konečně těsně po skončení války v Postupimi. Polská londýnská exilová vláda, která se nebyla schopna se Stalinem dohodnout, zejména vzhledem ke svému trvání na nenarušitelnosti východní hranice Polska, se dočkala v zásadě ignorace a posléze vztahy s ní Sovětský svaz přerušil v souvislosti s odkrytím hrobů polských důstojníků zavražděných NKVD v Katyni na jaře 1943.⁴¹ V komuniké z jednání na Jaltě se už hovoří o

³⁸ ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3, str. 84-86

³⁹ KOSMAN, Marceli. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5., str. 310-316

⁴⁰ <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/memdate.htm>, obsah stránky ze dne 31.10.2013

⁴¹ VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav a TEJCHMAN, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 860 s. Historická řada. ISBN 80-85983-82-6., str. 57

„současné polské prozatímní vládě“, kterou je míněna vláda vytvořená 21. července 1944 v Chelmu Lublinském orgány Domácí národní rada společně s Polským výborem národního osvobození pod ochranou Rudé armády.⁴²

Poválečný vývoj, ve kterém pod ochranou Sovětského svazu a jeho vojenských sil, dominovaly politické reprezentace domácího odboje sestavené za podpory Rudé armády, během tří poválečných let jasně došel k pro-sovětsky orientovanému režimu v čele s Polskou sjednocenou dělnickou stranou.⁴³ Členem Mezinárodního měnového fondu zůstalo Polsko až do roku 1950, i když vztahy s MMF se začaly horšit již v roce 1948, kdy se k moci dostala Polská sjednocená dělnická strana jako neomezený suverén. K otevřenému střetu mezi Polskem a MMF došlo až na počátku roku 1950, kdy Polsko pod tlakem Sovětského svazu v souvislosti s událostmi v Číně označilo Mezinárodní měnový fond za „poslušný nástroj v rukou vlády Spojených států“, a z organizace vystoupilo dne 13. března 1950 dopisem polského velvyslance ve Spojených státech Winiewiczze adresovaným tehdejšímu řediteli Camille Guttovi.⁴⁴

b. Maďarsko

Maďarsko samozřejmě nemohlo být vzhledem ke svému postavení faktického podporovatele zemí Osy a posledního válečného spojence Německa⁴⁵ přizváno k jednáním o vzniku nové mezinárodní finanční instituce a nemohlo se tak stát jejím zakládajícím členem. Provizorní maďarská vláda založená na spolupráci opozičních stran, které požádaly Spojence o podporu, se v Segedínu začala formovat teprve koncem roku 1944 – dostávala se však pod stále silnější vliv Sovětského svazu⁴⁶. Ani po skončení druhé světové války se situace nevyvinula příznivě ve prospěch jakýchkoli vztahů mezi Maďarskem a MMF. Závěry Jaltské konference z února 1945 znamenaly faktické začlenění Maďarska do sféry vlivu Sovětského svazu⁴⁷, který krátce po ukončení války od svého původního souhlasu s členstvím v MMF ustoupil. První volby po válce, které si na Jaltské konferenci vynutily západní mocnosti, skončily volebním vítězstvím malorolnické strany. Do vlády však zasedli, a to na klíčová místa, i zástupci komunistické strany, která za podpory sovětských okupačních vojsk nabývala na síle (z 3 000 členů v roce 1944 na půl milionu koncem roku 1945⁴⁸) a přidávala na důrazu a brutalitě. Proto ve vnitropolitické situaci již počátkem roku 1947 dominovaly síly zjevně favorizující Sovětský svaz. Ani volby v srpnu 1947 nevyhrála koalice vedená komunistickou stranou, události

⁴² KOSMAN, Marceli. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5, str. 317-324; ŘEZŇÍK, Miloš. Polsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 228 s. Stručná historie států; sv. 4. ISBN 80-7277-129-9., str. 187-191

⁴³ KOSMAN, Marceli. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5., str. 342-345

⁴⁴ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5, str.964-965

⁴⁵ PRAŽÁK, Richard. Maďarsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 141 s. Stručná historie států; sv. 30. ISBN 80-7277-269-4, str. 97-98

⁴⁶ KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X., str. 360

⁴⁷ PRAŽÁK, Richard. Maďarsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 141 s. Stručná historie států; sv. 30. ISBN 80-7277-269-4, str. 99

⁴⁸ KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X., str. 361-364

následující po nich, které vedly k zakazování, rozpouštění či jen paralyzaci ostatních politických stran však znamenaly konec krátké poválečné historie parlamentního systému.⁴⁹

Přes tento vývoj, směřující Maďarsko jednoznačně do sféry vlivu Sovětského svazu, se maďarská vláda velmi brzy po skončení války začala ucházet o členství v Mezinárodním měnovém fondu – ke kontaktům došlo již v říjnu 1946. Tento pokus o členství v MMF však neměl šanci získat v atmosféře počínající studené války podporu členských zemí. V roce 1948 sdělilo americké ministerstvo zahraničních věcí oficiálně Maďarsku, že jeho členství nebude podporovat a otázka maďarského členství tak byla na dvacet let zapomenuta.⁵⁰

4. Vztahy s MMF v 80. letech

a. Maďarsko

i. Hospodářský vývoj Maďarska

Hospodářská a finanční situace, ve které se ocitlo Maďarsko v době svého vstupu do Mezinárodního měnového fondu v roce 1982, byla výsledkem kombinace hospodářsko-politických experimentů poválečné doby a let padesátých, následovaných ekonomickou reformou v letech šedesátých a snahou zachránit za každou cenu růst životní úrovně v letech sedmdesátých.⁵¹

Poválečná obnova hospodářství se podle ideologického socialistického vzoru soustředila na budování průmyslu, zejména těžkého, pro nějž však Maďarsko ve valné většině případů nemělo vhodnou surovinovou základnu. Byl tak vytvořen základ pro závislost na zahraničních zdrojích surovin, zejména železné rudy, uhlí a ropy, a také elektrické energie. Suroviny i energie se dovážely v převážně většině ze Sovětského svazu. V zemědělství byly po radikální pozemkové reformě z roku 1945, která šla mnohdy dále, než původně její tvůrci zamýšleli, nejprve hospodářství rozdrobena na nesmyslně malé celky, ty pak byly následně nuceně kolektivizovány. Prostředků na investice do zemědělství, k jehož rozvoji mělo Maďarsko přirozené podmínky, bylo vzhledem k trvalé preferenci těžkého průmyslu v centrálně řízeném hospodářství jen pomálu.

Po částečných ekonomických a organizačních reformách z konce padesátých let se situace začala zlepšovat, zejména zemědělství a výroba spotřebního zboží přestaly být odsouvány stranou. Významnou změnu však znamenala zejména reforma přijatá ústředním výborem strany v listopadu 1965 a zahájená v roce 1968 jako „nový ekonomický mechanismus“. Stručně shrnuto, byly podstatou této ekonomické reformy tři principy: nahrazení přímého plánování objemu výroby nepřímými ekonomickými stimuly, částečná liberalizace cen, a konečně diferenciací mezd – vzhledem k charakteru režimu však při zachování plné zaměstnanosti.

Výsledkem bylo významné hospodářské oživení, které se projevilo zejména v některých oblastech: nejvíce v zemědělství, v některých průmyslových odvětvích (pokud byla náročnější na technické znalosti a méně náročná na suroviny), v budování infrastruktury a v zahraničním

⁴⁹ PRAŽÁK, Richard. Maďarsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 141 s. Stručná historie států; sv. 30. ISBN 80-7277-269-4, str. 101; KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X., str. 369-371

⁵⁰ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 981

⁵¹ KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X. str. 394-417

cestovním ruchu, zejména pasivním. Hospodářská reforma však od počátku narážela na silné odpůrce – argumentovali jak ideologicky (zejména po událostech roku 1968 v Československu), tak ekonomicky (zejména vedení podniků v průmyslových odvětvích, jimž reforma nepřála). Z makroekonomického pohledu navíc reforma – i když zašla mezi socialistickými zeměmi nejdále – nebyla dostatečná a nevedla k pokroku v efektivitě a produktivitě. Manažerům státních podniků se totiž stále vyplácelo udržovat nadbytečné kapacity a investovat více než bylo objektivně třeba.⁵² Od roku 1972, kdy byl otevřeně kritizován na konferenci budapešťského výboru strany, reformní proces začal být brzděn, zejména různými administrativními a organizačními opatřeními. Ekonomické efekty reformy se tak postupně přestaly dostavovat. Navíc současně zasáhla Maďarsko stále významně závislé na dovozu surovin a zejména energie, světová energetická hospodářská krize.

Kádárův režim i přijatelnost ekonomické reformy však byly společně založeny na souhlasu obyvatelstva, který vycházel z rostoucí životní úrovně a neexistující nezaměstnanosti. Na krizi tak režim nebyl schopen reagovat úsporami a rušením neefektivních provozů, místo toho usiloval o trvalý vysoký hospodářský růst. Růst mohl být podpořen jen dovozem technologií ze západních zemí, neboť technologie, které bylo možno získat v rámci RVHP, nebyly dostatečně vyspělé. Za podporu a souhlas obyvatelstva s reformami platil režim nabídkou atraktivního spotřebního zboží, opět pocházejícího z dovozu ze zemí s volně směnitelnými měnami. Oba tyto směry dovozu bylo nutno financovat půjčkami – opět na západních finančních trzích. Potřeba financování se v tu dobu vhodně setkala s uvolněním amerického embarga na vývoz technologií, ten najednou americké vývozní banky naopak začaly financovat, a také s přebytkem kapitálu, který se v evropských bankách od konce 70. let vytvářel jako recyklace petrodolarů.⁵³ Ochota zadlužit zemi za účelem růstu a udržení životní úrovně, podmínky stability režimu, posílila status maďarské ekonomické reformy v očích západních zemí, neboť takový postup konvenoval jejich převažující ekonomické teorii.

Zadlužení státu se trvale zvyšovalo, v osmdesátých letech vedly vnitřní rozpory ekonomického systému ke stavu stagflace – nulový růst ekonomiky doprovázený vysokou inflací. Ani teď nebylo možné z ideologických důvodů a vzhledem k obavám o stabilitu režimu přistoupit k razantním racionalizačním opatřením. Maďarský zahraniční dluh tak dosáhl na konci socialistické éry 20 miliard USD, což bylo tehdy největší zadlužení na obyvatele na světě.

V této situaci se jeví logickým, že v roce 1982 se Maďarsko stalo členem Mezinárodního měnového fondu. Půjčka, kterou fond Maďarsku při jeho vstupu poskytl, zachránila Maďarsko před státním bankrotem. Několik měsíců po vstupu, od prosince 1982, mohlo Maďarsko čerpat půjčku ve výši 72 milionů SDR (79 milionů USD) a do konce roku 1983 postupně celou schválenou půjčku ve výši dalších 475 milionů SDR (520 milionů USD)⁵⁴. Status člena a příjemce půjček Mezinárodního měnového fondu přidal na důvěryhodnosti i

⁵² EICHENGREEN, Barry J. *European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. *The Princeton economic history of the western world*. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 150-152

⁵³ EICHENGREEN, Barry J. *European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. *The Princeton economic history of the western world*. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 297

⁵⁴ BOUGHTON, James M. *Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989*. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 984

v očích ostatních věřitelů Maďarska.⁵⁵ Maďarští ekonomové věděli, že není možné dále si půjčovat s cílem zachovat stávající strukturu ekonomiky, která stále nedosahovala vyšší výkonnosti, že však smysl dává získávat účelové půjčky podporující exportní výrobu⁵⁶. Po roce 1990 se musela nová vláda podporovaná parlamentem vzešlým ze svobodných voleb pokusit o restrukturalizaci dluhu (odpuštění části dluhu, odklad splátek, změna úročení), který již nebylo možné v existující podobě splácet z provozního devizového inkasa.⁵⁷

ii. Dlouhá cesta Maďarska do MMF⁵⁸

Poprvé po roce 1948 navázal v roce 1966 kontakty s vyššími úředníky Mezinárodního měnového fondu János Fekete, tehdy odpovědný za zahraniční kontakty maďarské národní banky, později náměstek a první náměstek guvernéra. Na pravidelném zasedání Banky pro mezinárodní platby ve švýcarské Basileji se Fekete setkal s Josephem Goldem, šéfem právního oddělení Mezinárodního měnového fondu a požádal jej o informace týkající se členství v MMF. Oficiální dějiny MMF tvrdí, že se mu dostalo informací, nikoli však povzbuzení – v polovině šedesátých let by žádost země socialistického tábora o členství v Mezinárodním měnovém fondu patrně čelila odporu jak ze strany Spojených států, tak ze strany Sovětského svazu. Výjimkou však byly ty země, které si zachovával na Sovětském svazu jistou nezávislost nebo se tak zvenku alespoň jevíly. Tak Jugoslávie po celou dobu studené války nepřerušila své členství v MMF. Dne 15. prosince 1972 se členem stalo Rumunsko – po pěti letech vyjednávání. Pro Cauecska bylo členství v Mezinárodním měnovém fondu jedním z prvků strategie, která měla Rumunsko vzdálit mezinárodní politice Sovětského svazu, ze strany MMF se jednalo o (marný) pokus rozbít jednotu sovětského bloku.⁵⁹

Tajné schůzky – i když patrně se souhlasem nejvyšších míst – mezi Feketem na straně jedné a některými zástupci Mezinárodního měnového fondu (mezi nimi zejména vedoucí evropské sekce Whittome) se po příštích patnáct let nepravidelně konaly na různých místech, zejména v Budapešti, v Basileji a ve Washingtonu.

Situace se začala měnit koncem sedmdesátých let, kdy na jedné straně postupně přibývalo důvodů k členství v Mezinárodním měnovém fondu a na straně druhé ubývalo překážek. Ekonomické reformy po roce 1968 proměnily strukturu ekonomiky a zdánlivě ji přiblížily západnímu světu. Stejně reformy v kombinaci s politikou zvyšování životní úrovně a pohybem na světových trzích surovin a energie vedly k enormnímu zadlužení. Obavy z reakce na straně Sovětského svazu se snižovaly postupně s tím, jak klesala jeho schopnost ekonomicky podporovat své satelity (zejména pokud jde o suroviny a energii), a také s tím, jak se od roku 1979 vojensky vysiloval ve válce v Afghánistánu.

V roce 1981 se finanční situace Maďarska zhoršila natolik, že už nebylo možno s členstvím v Mezinárodním měnovém fondu dále čekat – přes obavy z reakce Sovětského svazu a

⁵⁵ KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X., str. 394-417

⁵⁶ CSABA, László. Three studies on the CMEA. Budapest: Hungarian Scient. Council for World Economy, 1985. 99 s. Trend in World Economy; No. 52. ISBN 963-301-131-0., str. 60

⁵⁷ KORNAI, János. Cesta ke svobodné ekonomice: vášnivý pamflet ve věci ekonomického přechodu. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 159 s. ISBN 80-200-0274-X., str. 118-119

⁵⁸ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 981-986

⁵⁹ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 321-322

ostatních zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci a přes vědomí nutnosti přiznat nebo nějak zakrýt nesrovnalosti v makroekonomických statistických číslech. Rozhodnutí podat přihlášku padlo v září 1981, v následujících týdnech byla vypracována přihláška, a spolu s tím byl v očekávání věcí příštích devalvován forint a sjednocen jeho směnný kurz. Maďarsko bylo v té době vnímáno na západě jako nejperspektivnější člen RVHP, jako země, jejíž hospodářství je v rámci socialistického ekonomického společenství nejbližší tržní ekonomice. Bylo patrné, že přes masivní zahraniční dluh je maďarská ekonomika ve výrazně lepším stavu než ekonomika Rumunska, které bylo členem MMF už deset let. Proto bylo možno očekávat, že žádost Maďarska o přístup k Mezinárodnímu měnovému fondu bude přijata příznivě.

Podání přihlášky proběhlo ve stylu „*fait accompli*“. János Fekete přijel do Washingtonu 4. listopadu 1981 a předal přihlášku do rukou Williama B. Dalea, výkonného ředitele MMF. Bez předběžného varování či oznámení sovětské straně a RVHP bylo podání přihlášky oznámeno v maďarském státním rozhlase a zároveň v tiskové zprávě Mezinárodního měnového fondu vydané ve Washingtonu. Když ze strany Sovětského svazu nepřišla žádná reakce, využilo situace – jak uvedeno dále – i Polsko a podalo přihlášku jen o několik dní později.

Další postup byl velmi rychlý. Tým právníků a ekonomů se vydal do Budapešti na sběr a analýzu dat ještě v listopadu 1981. V prosinci se s maďarskými politiky a bankéři setkal Jacques de Groote, v té době ředitel MMF za Belgie, která se rozhodla zařadit Maďarsko do své skupiny⁶⁰ („constituency“). Maďarská kvóta v Mezinárodním měnovém fondu byla odsouhlasena hladce v dubnu 1982. Místopředseda maďarské vlády Jozsef Marjai podepsal Články dohody ve Washingtonu 6. května 1982 a Maďarsko se tak stalo členem Mezinárodního měnového fondu a mohlo začít řešit svoji finanční situaci za pomoci úvěru a technické podpory nejmocnější mezinárodní finanční instituce.

Dluhová krize však Maďarsko dostihla ještě dříve, než mohly být čerpány půjčky z MMF, už v prvním čtvrtletí roku 1982, kdy se jeho přihláška teprve projednávala. S postupující nervozitou na mezinárodních dluhových trzích věřitelé Maďarska v předchozích dvou letech ztěžovali podmínky půjček, zejména zkracovali jejich splatnosti, takže celkový zahraniční dluh Maďarska ve výši zhruba 10 miliard USD byl z převažující části složen z krátkodobých úvěrů. V březnu 1982 se Maďarsko ocitlo v podstatě bez zdrojů volně směnitelných měn. V této situaci János Fekete využil svých dlouhodobých kontaktů s vedením Banky pro mezinárodní platby v Basileji. Banka pro Maďarsko zprostředkovala syndikovaný překlenovací úvěr od centrálních bank svých členských států, a to ve výši 100 milionů USD v březnu 1982, 110 milionů USD v květnu 1982 a ještě dalších 300 milionů USD v září 1982. Maďarsku se tak podařilo překlenout období do prosince 1982, kdy mohlo začít čerpat úvěry od Mezinárodního měnového fondu.⁶¹

iii. Maďarský „skandál“⁶²

Maďarští vyjednávali s institucemi poskytujícími financování vždy velmi obratně. Na samém sklonku socialistické éry se ukázalo, že tato obratná jednání nebyla vždy doprovázena

⁶⁰ Do belgické skupiny patřily při svém vstupu i Česká republika, Slovensko, zatímco Polsko patřilo do skupiny švýcarské, v roce 2012 byla vytvořena nová skupina (konstituence) střeoevropská, do které nyní patří vedle dalších zemí i Česká republika, Slovensko i Maďarsko, nikoli však Polsko (http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/tiskove_zpravy_cnb/2012/20120711_mmf.html) obsah stránky ze dne 31.10.2013

⁶¹ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 324-325

⁶² BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 984-986

poctivostí při poskytování informací o stavu maďarské ekonomiky. V srpnu 1989 se Maďarsko, stále postupně liberalizující svoji ekonomiku, připravovalo na volby, které se tentokrát měly konat demokratickým způsobem. Tehdy dorazila do Budapešti skupina pěti odborníků Mezinárodního měnového fondu, aby připravila podklady pro čerpání další tranše úvěru poskytovaného MMF Maďarsku. Guvernér maďarské centrální banky Férenc Bartha pozval vedoucího delegace, Gerarda Bélangerera, v sobotu po jeho příjezdu na oběd a tam mu oznámil, že od samotného počátku vyjednávání o členství v Mezinárodním měnovém fondu až do dne této schůzky maďarská vláda a centrální banka záměrně a systematicky poskytovaly MMF chybné ekonomické údaje. Pokračovaly tak v praxi, kterou si již od počátku sedmdesátých let vyvinuly při poskytování dat jak zahraničním věřitelům, tak vlastnímu parlamentu – a nyní se s tímto zvykem mělo skoncovat. Zkreslení znamenala podhodnocení vnitřního i zahraničního dluhu, nadhodnocení rezerv a ostatních aktiv. K zakrytí skutečnosti byl dlouhodobou praxí vyvinut systém s velkou škálou kompenzačních úprav, které bylo nyní třeba odhalit. Po přepočítání ekonomických dat se zjistilo, že Maďarsko by technicky vzato, pokud by byla správná data známa, nemělo nárok na čerpání značné části úvěrů, které dosud Mezinárodní měnový fond poskytl. Nové čerpání z fondů MMF bylo povoleno až v březnu 1990, jedenáct dní před konáním voleb, ve kterých komunistická strana zcela propadla.

b. Polsko

i. Hospodářský vývoj Polska

Také Polsko, podobně jako Maďarsko, se za několik desetiletí své příslušnosti k socialistickému bloku ocitlo v pozici významného dlužníka. Cesta k zadlužení se od té maďarské lišila jen málo. Na zprvu pozitivní výsledky poválečné obnovy spojené s pozemkovou reformou a podporou výstavby nových bytů a likvidace analfabetismu a na úspěšný tříletý plán obnovy hospodářství schválený v roce 1947⁶³ navázal v roce 1950 plán šestiletý (1950-1956). Na rozdíl od předchozích snah se však tentokrát jednalo zejména o koordinaci postupu se sovětskými pětiletkami a o industrializaci země soustředěnou na těžký a zbrojní průmysl. Ideologický základ industrializace se kromě zaměření na „výrobu výrobních prostředků“ projevoval i v lokalizaci jednotlivých industrializačních projektů – blízko kulturních a duchovních katolických center (například Czenstochova, Gdansk). Důraz na zbrojní průmysl, v jehož prospěch byl plán upravován, měl souvislost se začátkem korejské války⁶⁴. Do počátku realizace šestiletého plánu zasáhla drastická měnová reforma provedená na podzim 1950, která zredukovala úspory obyvatelstva na jednu třetinu. Příliš ambiciózní cíle šestiletého plánu musely být v polovině jeho běhu upravovány, přesto však výsledkem celého šestiletého období byla částečná industrializace a urbanizace původně téměř výhradně zemědělského Polska, úspěchy v elektrifikaci a vytvoření dopravní infrastruktury.⁶⁵

V roce 1956, v průběhu XX. sjezdu KSSS, který ukončil formálně éru stalinismu, zemřel v Moskvě Boleslaw Bierut, nositel polské verze kultu osobnosti. K moci se dostal osvobozený Wladyslaw Gomulka a pro polskou ekonomiku začala nová etapa. Gomulka ukončil bouřlivý rok 1956 cestou do Moskvy, kde kromě jiného dojednal, že polský dluh Sovětskému svazu byl již splacen dodávkami uhlí, a že Sovětský svaz poskytl úvěr na dodávky obilí. Mluvílo se

⁶³ KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5., str. 340-341

⁶⁴ EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 136

⁶⁵ KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5 str. 344-346

o ekonomické spolupráci, nicméně Gomulka věc interpretoval jako obnovení nezávislosti na Sovětském svazu.⁶⁶

V následujících patnácti letech proběhly tři pětileté plány rozvoje ekonomiky. Ve snaze zachovat co největší míru nezávislosti kladly tyto pětiletky důraz na další industrializaci země. V zemědělství se zastavil proces kolektivizace⁶⁷ a většina nefunkčních družstev byla rozpuštěna. Částečně reformovaný systém umožňoval existenci drobných soukromých podniků v průmyslu, řemeslech i v obchodě. Gomulkovo vedení se však stále obávalo zahraničního zadlužení a drželo se zásad soběstačnosti – důsledkem byl zejména méně než dostatečný růst životní úrovně, a to i ve srovnání se socialistickými sousedy Polska.⁶⁸ Konec Gomulkovy éry nastal v prosinci 1970, kdy – zřejmě pod vlivem úspěšného podpisu smlouvy se Spolkovou republikou Německo – bylo o zlaté neděli ohlášeno drastické zvýšení cen základního každodenního zboží, které vyvolalo masové nepokoje. O týden později Gomulka rezignoval a do čela strany se dostal Edward Gierek.⁶⁹

Nové politické reprezentaci se dařilo uklidňovat situaci, pokud jde o ekonomiku, nastalo něco jako „polský hospodářský zázrak“. Ten však byl do značné míry živěn zahraničními půjčkami, které byly čerpány bez rozmyslu a ve valné většině utraceny za potraviny a zvyšování životní úrovně bez reálného podkladu. Od roku 1972 se obchodní bilance se západem dostávala do záporu, o pár let později už bylo nad síly polské ekonomiky splácet i jen úroky z půjček.⁷⁰ V roce 1976 došlo k dalšímu pokusu zvýšit ceny základních potravin, poté, co opět nastaly nepokoje, byl tento pokus odvolán. Schopnost režimu jakkoli reformovat hospodářský systém byla nulová, a v letech následujících se bezprostředním podnětem nepokojů (a to i v roce 1980) stávala pravidelně zhoršující se ekonomická a sociální situace.⁷¹

Zahraněční zadlužení se nijak nedařilo snižovat, kapitál i technologie nepřinesly to, co Gierek ve své ekonomické ideologii „konzumerismu“ sliboval, prostředky se ztrácely v důsledku fatálních chyb, nedostatku koordinace a efektivity, a také kvůli korupci. Světová energetická krize jen přidala další ránu nemocné ekonomice a bylo potřeba dále si půjčovat už i jen na splátky příslušenství dluhu.⁷²

Dluhová krize dostihla Polsko na přelomu roku 1980 a 1981. V té době dosahoval zahraniční dluh ve volně směnitelných měnách 25 miliard dolarů, které Polsko dlužilo západním vládám a zhruba pěti stům bank. Pokud jde o rozsah i strukturu tohoto dluhu, panovaly nejasnosti,

⁶⁶ KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5, str. 352-354

⁶⁷ Dlouhodobě šlo o jediný skutečný efekt reformy navržené ekonomy včele s Oskarem Lange, viz EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0., str. 147-148

⁶⁸ KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5., str. 354-355

⁶⁹ KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5., str. 362-365

⁷⁰ KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5., str. 366-368

⁷¹ ŘEZNÍK, Miloš. Polsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 228 s. Stručná historie států; sv. 4. ISBN 80-7277-129-9., str. 198-200

⁷² WANDY CZ, Piotr Stefan. Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. 301 s. ISBN 80-200-0657-5., str. 244-245

protože za velkou část úvěrů poskytnutých soukromými bankami byly poskytnuty přímo či nepřímo záruky vládami západních zemí. Důsledky Polského bankrotu by nejvíce zasáhly Spolkovou republiku Německo (největší podíl na celkovém polském dluhu) a Rakousko (některé velké banky měly v polském dluhu nebezpečně velkou účast). Počátkem března 1981 polská vláda oslovila své věřitele (jak jednotlivé státy, tak soukromé banky) s žádostí o restrukturalizaci dluhu. Věřitelské země souhlasily už v dubnu 1981 prostřednictvím Pařížského klubu s odkladem splátek jistin ve výši zhruba 2,2 miliardy USD z roku 1981 na pozdější dobu. Věřitelské banky mezi sebou ustavily řídicí výbor skládající se z 20 největších věřitelských bank. Zhruba po roce jednání, v dubnu 1982, byla podepsána dohoda o restrukturalizaci úvěrů se soukromými bankami. Stalo se tak bez ohledu na události z prosince 1981, které naopak zmařily probíhající jednání o vstupu do Mezinárodního měnového fondu (viz níže).⁷³

ii. Kontakty s MMF a vstup do MMF v roce 1986⁷⁴

Polsko se začalo pokoušet obnovit styky s Mezinárodním měnovým fondem už v letech 1957-1958, poté, co se k moci dostal Władysław Gomułka, který zahájil částečné ekonomické reformy. V té době – v době „aktivní“ studené války – byl hlavní překážkou opětovného vstupu Polska do MMF postoj americké vlády. V šedesátých letech také došlo k několika kontaktům, nicméně byly řidší a vlažnější vzhledem k uvádajícím ekonomickým reformám v polském hospodářství.

Nový impuls snaze o obnovení členství dal nástup Edwarda Gierka jeho snaha vytvořit reformovat ekonomiku, zejména ji více navázat na západní ekonomiky. Tentokrát byl hlavní překážkou obnovy členství postoj Sovětského svazu, kterému se polské vedení zdráhalo otevřeně čelit. Rumunsko v té době jednalo o vstupu do MMF bez odporu Sovětského svazu, geografická pozice Polska na hranici západního světa však byla pro Sovětský svaz velmi důležitá.

Po krizi z roku 1980 nastoupily další podněty k jednáním s Mezinárodním měnovým fondem. K moci se dostal generál Jaruzelski, který zrychlil tempo decentralizace hospodářství. Skupina ekonomů pod vedení Leszka Balcerowicze vydala zprávu, která bojovala za širší reformy v rámci existujícího politického systému. Situace na vnitřním trhu v kombinaci se stále vyšším a dražším zahraničním dluhem ve volně směnitelných měnách dotlačily polskou vládu k vyšší aktivitě, pokud jde o členství v Mezinárodním měnovém fondu. Celou první polovinu roku 1981 Polsko vyjednávalo vedle zahraničních věřitelů i s MMF, od formálního podání přihlášky do Mezinárodního měnového fondu však Polsko stále zrazoval nevstřícný postoj Sovětského svazu.

Polsko se nakonec rozhodlo podat přihlášku až poté, co se ukáže, s jakou sovětskou odezvou se setká stejný akt z maďarské strany. Maďarsko podalo formální přihlášku do Mezinárodního měnového fondu dne 4. listopadu 1981 a nic se nestalo. Jaruzelski proto o dva dny později rozhodl o podání přihlášky polské, tu – ve formě dopisu ministra zahraničí – doručil osobně Zbigniew Karcz, ředitel zahraniční sekce polského ministerstva financí, 10. listopadu 1981.

V roce 1981 nebyl proces opětovného vstupu Polska do Mezinárodní měnového fondu dovršen. Vedoucí evropské sekce, Alan Whittome, přiletěl do Varšavy 12. prosince 1981

⁷³ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 320-321

⁷⁴ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 987-992

připraven zahájit konečné rozhovory o vstupu na nejvyšší úrovni, na druhý den, v neděli 13. prosince 1981, však byl vyhlášen výjimečný stav a k plánovaným jednáním vůbec nedošlo.

Další osud přihlášky Polska do Mezinárodního měnového fondu se odvíjel od politického postoje zejména Spojených států k polské vládě, a to na základě vývoje polské vnitropolitické situace. MMF udržoval s Polskem skrytě jednání po celý rok 1982, v roce následujícím však byly kontakty zmrazeny po zákazu činnosti Solidarity a dalších odborů. K jistému oživení v jednání s věřiteli došlo v listopadu 1983 poté, co bylo o několik měsíců dříve zrušeno stanné právo.

Obrat ve vztazích mezi Polskem a Spojenými státy, a také s členy Pařížského klubu pokud jde o další restrukturalizaci půjček, nastal v prosinci 1984, po amnestování členů Solidarity a propuštění politických vězňů v polovině téhož roku. Obnova jednání s Mezinárodním měnovým fondem však byla váhavá. Naplno jednat se začalo až v polovině září 1985. K obnově členství došlo až po dalších deseti měsících – nejprve musely svůj postoj k Polsku změnit po Spojených státech i další členské země, a posléze se obtížně dojednávala výše členské kvóty. Po překonání těchto překážek mohla polská delegace vedená ministrem financí Stanislawem Niekarczem podepsat dne 12. června 1986 Články dohody a stát se tak znovu členem Mezinárodního měnového fondu. O dva týdny později, 27. června 1986⁷⁵, vstoupilo Polsko i do Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj.

c. Československo

i. Odlišnosti hospodářského vývoje Československa od vývoje v Polsku a Maďarsku

Hospodářský vývoj Československa od konce druhé světové války do roku 1989 se od vývoje v sousedním Polsku a Maďarsku do značné míry lišil. Příčin této skutečnosti bylo několik. Mezi nimi jistě nejvýznamnější byly předválečná ekonomická úroveň Československa (zejména v jeho české části) a fakt, že válečné útrapy Československo poznamenaly daleko méně než jeho sousedy. Československo tak mohlo po poměrně dlouhou dobu čerpat z hospodářské, zejména průmyslové, základny vytvořené dříve. Kromě toho obnova válečných škod nebyla tak vyčerpávající, jako v případě jeho severního souseda. Industrializace a budování těžkého průmyslu dle vzoru Sovětského svazu také neměla takový rozsah a devastující vliv na ostatní odvětví národního hospodářství a na životní úroveň jako v zemích sousedních.

V Československu se po smrti Klementa Gottwalda a po pádu stalinského systému neobjevila ve vedení komunistické strany a státu výrazná osobnost, která by se zasazovala o zásadní reformu hospodářského nebo/a politického systému. Nová soustava řízení z roku 1958 byla jen nesmělým pokusem o úpravu parametrů existujícího direktivního systému řízení národního hospodářství. Když se pokusy o reformu konečně po polovině šedesátých let objevily, měl Sovětský svaz na straně jedné obavy, aby v jeho nejzápadnějším a dosud nejvěrnějším satelitu nedošlo k ještě větším reformám než v sousedních zemích v předchozích letech, na straně druhé měl ještě dostatek síly, aby je v roce 1968 násilně zastavil. Následující období normalizace – opět bez reformátorských osobností v čele komunistické strany a státu – znamenalo obnovený závazek věrnosti ideologii (ač proměněné) komunismu a Sovětskému svazu, navíc za trvalé přítomnosti vojsk agresora-spojence na československém území.

Československo po dlouhou dobu bylo schopno financovat své potřeby z vlastních zdrojů a nemělo potřebu je doplňovat půjčkami u zahraničních institucí. Zejména to nebylo nutné – na

⁷⁵ ŘEZNÍK, Miloš. Dějiny Polska v datech. 1. vyd. Praha: Libri, 2010. 578 s., [8] s. barev. obr. příl. Dějiny států v datech. ISBN 978-80-7277-408-1, str. 472

rozdíl od severního i jižního souseda – k podpoře udržení či růstu životní úrovně obyvatelstva. Dovozy ze západních zemí (pokud byly možné) a tím případná potřeba jejich financování se proto realizovaly v podobě strojního či technologického vybavení a nikoli v dovozu spotřebního zboží. Přístup ke státnímu dluhu byl po celé poválečné období nanejvýš konzervativní. Tuto pozici navíc posilovala pozice západních zemí, zejména Spojených států, které viděly v Československu věrného spojence Sovětského svazu a jejich postoj k případnému financování Československa a jeho dovozů ze západu byl více než rezervovaný.

Opatrný, konzervativní přístup k přijímání finančních půjček a snahu udržovat takřka za každou cenu vyrovnaný státní rozpočet dokládá případně následující citát: „Rozvoj a zkvalitňování⁷⁶ životní úrovně nejsou závislé na subjektivním přání, ale na tvorbě hodnot. Žádná společnost nemůže rozdělovat více, než vytvoří. Žít z podstaty se nadlouho nedá a žít na dluh nechceme a nebudeme. Jediná cesta je zvyšování tvorby zdrojů“.⁷⁷

Tento postoj k zahraničnímu dluhu potvrzují i prohlášení, která poskytovali v průběhu osmdesátých let zaměstnanci Státní banky československé zahraničním novinářům: „Dosažení rovnováhy vnějších ekonomických vztahů a devizové pozice patří k základním cílům současné pětiletky. S ním je spojeno i snižování zahraniční zadluženosti a postupné dosažení rovnováhy devizové pozice. Urychlení tohoto procesu v letošním roce bylo více vynuceno změnou postojů západních bank a omezováním přístupu socialistických zemí, včetně ČSSR, k úvěrovým zdrojům“.⁷⁸ Často byla navíc zdůrazňována účelová vázanost přijímaných úvěrů – místo obecného krytí rozpočtového deficitu: „Zdůraznili jsme hlavní zásady zahraniční úvěrové politiky, které spočívají na udržování celkové rovnováhy devizové pozice a na účelové vazbě přijímaných úvěrů na efektivní využití dovozů, která zvýrazňuje adresnou zodpovědnost za splacení úvěrů. Tento postup vychází ze zkušeností z počátku osmdesátých let a je současně nástrojem stimulace podniků k efektivnímu využívání nové techniky. Celý systém je dostatečně pružný a dává prostor pro využívání zahraničních zdrojů k financování dovozů, a to i dodatečnou formou devizové návratných úvěrů, která zvyšuje možnosti dovozů nové techniky na základě konkrétního garantování devizové návratnosti“.⁷⁹ V osmdesátých letech bylo tedy Československo schopno dlouhodobě udržovat vyrovnaný státní rozpočet a rovnováhu platební bilance, bylo to však za cenu klesající výkonnosti ekonomiky a pokračující ztráty jejího mezinárodního postavení.

Obecným důvodem pro vstup do Mezinárodního měnového fondu nebyla pro Československo potřeba řešit zahraniční zadlužení a dodat státu jako dlužníku větší kredibilitu, tak jak tomu bylo v případě Polska i Maďarska. Tím důvodem byla potřeba zapojit se do mezinárodních organizací, které umožní lepší přístup k obchodování na světových trzích, k mezinárodní spolupráci bez rozdílu ideologie, ke zdrojům ekonomického růstu. Zdroje růstu dříve

⁷⁶ Vzhledem k malým pokrokům v růstu životní úrovně se od jisté doby začal v oficiálních stranických materiálech používat termín „zkvalitňování“, což ve spojení s termínem „životní úroveň“ vytváří zcela neměřitelnou veličinu.

⁷⁷ Zpráva o činnosti strany a vývoj společnosti od XV. sjezdu KSČ a další úkoly strany, přednesená generálním tajemníkem ÚV KSČ soudruhem Gustávem Husákem na XVI. sjezdu KSČ dne 6. dubna 1981, Sborník hlavních dokumentů 16. sjezdu Komunistické strany Československa: Praha, 6. dubna-10. dubna 1981. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1982. 169 s., str. 25

⁷⁸ Archiv ČNB, fond SBČS, zahraniční návštěvy 1982, Záznam o návštěvě Davida Buchanana, korespondenta Financial Times pro Východní Evropu, 23. listopadu 1982

⁷⁹ Archiv ČNB, fond SBČS, zahraniční návštěvy 1985, Záznam o návštěvě Marka Mereditha, korespondenta Financial Times, redakce Edinburgh, 8. srpna 1985

nacházené v mírném zhodnocení relativně levných ruských surovin pro vývoz na západ nyní úplně vyschly.

Bezprostřední impulsem pak byla nakonec spíše politická situace směřující k rozpadu sovětského bloku, a tak potřeba zahájit co nejdříve návrat do mezinárodního společenství. V zájmu plnohodnotného vstupu do světového ekonomického systému však bylo nutné přistoupit k zásadním strukturálním přeměnám. Při této snaze mohl Mezinárodní měnový fond svou technickou pomocí, kterou měl v té době již prověřenou z jiných zemí, významně pomoci – zejména při přípravě na plnou směnitelnost domácí měny a na uvolnění cenotvorby.

ii. Postup k obnově československého členství v MMF⁸⁰

Po roce 1954 kontakty Československa s Mezinárodním měnovým fondem a dalšími mezinárodními finančními institucemi ustaly na nejméně třicet let. Zdá se, že ani v šedesátých či sedmdesátých letech nedošlo, na rozdíl od situace v Maďarsku či v Polsku, k jakémukoli zahájení třeba jen nezávazných kontaktů s Mezinárodním měnovým fondem.⁸¹ Podle historiků Mezinárodního měnového fondu se první žádosti o informace a diskrétní kontakty začaly objevovat až v roce 1987, kdy byl vznesen dotaz na možnost členství ve Světové bance – odpovědí bylo, že nejprve je třeba se obrátit na Mezinárodní měnový fond. V průběhu roku 1988 se při různých příležitostech na jednotlivé úředníky MMF obrátilo několik zřejmě dobře informovaných osob se žádostí o informace o způsobu práce a o tom, jak podat přihlášku k členství a jak by na ni případně mohlo být pohlízeno.

Za první oficiální kontakt s československým zástupcem považují historici Mezinárodního měnového fondu až situaci z 3. března 1989, kdy jeden z členů československé delegace při OSN vstoupil bez předchozího ohlášení do kanceláře MMF v New Yorku a jedinému zde přítomnému zaměstnanci přečetl prohlášení o zájmu československé vlády vstoupit do Mezinárodního měnového fondu. Tento navýsost neoficiální postup byl brzy následován formální žádostí o přijetí delegace ve Washingtonu. Oficiální žádost však vyvolala podobné rozpaky – bylo zřejmé, že některé vlivné země, zejména Spojené státy, budou proti přijetí Československa protestovat – zároveň však MMF nemohl žádost z politických důvodů odmítnout, protože by porušil vlastní pravidla. Michael Camdessus, ředitel MMF se rozhodl použít zdržovací taktiku spočívající zejména v prodlužování doby nutné ke studiu československé ekonomiky za účelem stanovení členské kvóty⁸².

Oficiální československá delegace se dostavila do Washingtonu k třídennímu jednání dne 23. května 1989. Vedoucím delegace byl Jiří Větrovský, ředitel odboru Federálního ministerstva

⁸⁰ BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5., str. 51-56

⁸¹ Když v létě 1967 navštívili generální ředitelé SBČS Pohl a ČSOB Kováčik Kanadu a USA (kromě české expozice na výstavě Expo 1967 jednali s řadou kanadských a amerických bank), přistoupili k návštěvě v USA způsobem příznačným pro tuto dobu: „Po konzultaci s MZV ... byla koncipována nikoli jako návštěva oficiální čl. bankovní delegace, ale jako soukromá cesta představitelů čl. bank, kteří využili své návštěvy v Kanadě k tomu, aby formou zdvořilostních návštěv vyhověli pozváním bank USA a oplatili návštěvu jejich představitelů v Praze. Bylo také dohodnuto, že nebudou navázány žádné kontakty s představiteli mezinárodního měnového fondu a Světové banky, i kdyby šlo o jejich iniciativu, aby nemohlo být event. setkání v americkém tisku zneužito.“ Citát: Archiv ČNB, fond SBČS, zahraniční cesty 1967, Zpráva o návštěvě čl. bankovní delegace v Kanadě a USA (28.9.1967-10.9.1967)

⁸² Rukopisná poznámka Michaela Camdessus o tom, že takto bude fond nadále postupovat, se nachází na interním memorandu MMF z 12. května 1989, uchováno v archivu MMFOMD-AD, Accession 1994-0043-0002, “Czechoslovakia 1989.” (viz BOUGHTON, op.cit.)

financí, dalšími členy byly Ivan Kočárník, ředitel výzkumného centra FMF, Jaroslav Kroh, ředitel správy SBČS, Bohumil Studýnka, vedoucí odboru SBČS a Jan Žižka, zástupce ředitele odboru Federálního ministerstva zahraničních věcí.⁸³ Ze zprávy připravené československou delegací vyplývá, že i ze strany Československa šlo o nanejvýš diskrétní a věcná jednání. Vyslání delegace bylo schváleno 9. února 1989 na poradě u předsedy vlády Ladislava Adamce a ve zprávě je delegace označována za „sondážní skupinu“ dohodnutou mezi FMF, FMZV a SBČS. Cíle, kterých měla tato skupina dosáhnout, byly velmi věcné a zjevně dobře připravené, patrně na základě neformálních kontaktů s fondem v předchozím roce. Skupina měla být výhradně pracovní, sondážní a měla se vyhýbat jakékoli publicitě.

Československá sondážní skupina jednala v Mezinárodním měnovém fondu (a posléze také ve Světové bance, IFC a MIGA) vesměs s řadovými zaměstnanci jednotlivých oddělení, vedoucím delegace ze strany MMF byl Patrick de Fontenay, zástupce ředitele evropského odboru, k setkání s nejvyššími úředníky fondu nemělo z rozhodnutí vedení MMF vůbec dojít.

Závěr historiků Mezinárodního měnového fondu vyvozený ze zpráv na straně MMF je jasný: československá delegace opouštěla Mezinárodní měnový fond zklamána, neboť zjistila, že možnost členství Československa je v nedohlednu. Z české zprávy naopak vyplývá, že členové delegace si odporu Spojených států k vstupu do MMF byli vědomí a brali návštěvu jako velmi užitečnou přípravu na další jednání a na přesvědčovací kampaň, kterou bude třeba podstoupit, má-li být odpor americké administrativy zlomen⁸⁴. Ostatně, správně připravenou přesvědčovací kampaň bylo nutno podstoupit i doma.

Jeden z členů této „sondážní skupiny“, Bohumil Studýnka navštívil Mezinárodní měnový fond během své cesty do USA dne 13. listopadu 1989 – historici MMF tento kontakt nezmiňují. Z jeho zprávy z této cesty lze vyvodit, že na československé straně již probíhaly přípravné práce pro usnadnění vstupu do Mezinárodního měnového fondu (zmiňuje se úprava legislativy týkající se státního tajemství, úprava statistické metodiky), a že na druhé straně snad došlo ke zmírnění postoje americké administrativy (zpráva naznačuje, že Spojené státy nebudou se vstupem souhlasit, ale ani mu nebudou bránit, podobně jako při přijímání Angoly v nedávné době)⁸⁵. Tento postoj představitelů Mezinárodního měnového fondu v době kolem 17. listopadu 1989 nepotvrzuje záznam MMF o jiné návštěvě, kterou dne 8. prosince 1989 vykonal Tibor Gedeon, náměstek ministra zahraničního obchodu, kterému mělo být taktně naznačeno, že přístupová jednání mají nejen ekonomickou, ale i politickou stránku.

Nicméně události z prosince 1989 situaci obrátily naruby, a když v lednu 1990 podalo Československo přihlášku do Mezinárodního měnového fondu, další postup byl již velmi rychlý – technická pomoc začala přicházet od května 1990 a Československo (tehdy Česká a Slovenská federativní republika) se dne 20. září 1990 hladce stalo 152. členem Mezinárodního měnového fondu

Jedinou další drobnou peripetií na cestě k samostatnému členství České republiky v Mezinárodním měnovém fondu byla diskuse o rozdělení členské kvóty při rozdělení Československa na dva samostatné státy, které se oba svým vznikem staly členy Mezinárodního měnového fondu. Podle výpočetních pravidel MMF mělo České republice

⁸³ Archiv ČNB, fond SBČS, Zahraniční cesty 1989, Zpráva ze zahraniční pracovní cesty do USA vykonané ve dnech 22.5.-2.6.1989

⁸⁴ Archiv ČNB, fond SBČS, Zahraniční cesty 1989, Zpráva ze zahraniční pracovní cesty do USA vykonané ve dnech 22.5.-2.6.1989

⁸⁵ Archiv ČNB, fond SBČS, Zahraniční cesty 1989, Zpráva ze zahraniční služební cesty do USA konané ve dnech 10.-18.11.1989

připadnout 69.61% členské kvóty, Slovensko však úporně trvalo na rozdělení v poměru 2:1 (tedy 66.67% pro Českou republiku), a věc označovalo za „nesmírně významnou“ a v případě nesouhlasu v podstatě ukončující další jednání. Výkonná rada Mezinárodního měnového fondu vzdala svoji původní pozici a přistoupila na slovenské ultimatum 30. prosince 1992, a tak se 1. ledna 1993 mohly jak Česká republika, tak Slovensko stát členy MMF samostatně.

Závěr

Primárním důvodem založení Mezinárodního měnového fondu byla snaha vyhnout se hospodářským problémům, které byly dle mínění špičkových ekonomů na obou stranách Atlantiku způsobeny špatným nastavením měnové spolupráce mezi státy vyspělých zemí Evropy a Severní Ameriky. Prvotní impuls byl tedy ekonomického charakteru, nicméně už při předběžných rozhovorech začalo být jasné, že do vyjednávání a do podoby nově vytvářené mezinárodní finanční instituce budou čím dál více vstupovat motivy politické. Nejprve samozřejmě s ohledem na probíhající válečný konflikt, později s ohledem na nastupující období studené války. Pro tři státy střední Evropy, o kterých pojednává tato práce, to znamenalo, že se buď – jako Maďarsko – nemohly vyjednávání o vzniku nové mezinárodní finanční instituce vůbec, ani okrajově, účastnit, nebo musely – Československo a Polsko – pod tlakem Sovětského svazu, rozhodující síly na jedné straně studenoválečného konfliktu, z organizace záhy vystoupit.

Z členství v Mezinárodním měnovém fondu – tedy v organizaci s měnovými, finančními a obecně hospodářskými cíli – se v dalších letech stala *res politica*. Na straně jedné Spojené státy americké jako nejvýznamnější člen a po dlouhou dobu poskytovatel většiny finančních zdrojů MMF bránily vstupu zemí z druhé strany „železné opony“, neboť nehodlaly podporovat obchodní a hospodářské kontakty své a svých spojenců s politickým nepřítelem. Na straně druhé se proti členství v MMF vymezoval silně i Sovětský svaz a jeho satelity. Zde základní obavou bylo, aby se ani mezinárodní organizace a její orgány ani její členové nedozvěděli žádné ekonomické ani jiné statistické informace, které všechny byly považovány za strategicky nesmírně cenné.

Vývoj některých ekonomik střední Evropy – v našem textu Maďarska a Polska – však dohnal, předešnal a postupně vymazal politická rozhodnutí a politické ohledy. Hospodářská situace, zejména neúnosné zadlužení ve volně směnitelných měnách, donutila obě tyto země hledat pomoc tam, kde ji bylo možno nalézt. Nikoli pouze u Sovětského svazu, který se postupně ekonomicky stále více vyčerpával, a u RVHP, ale i jinde ve světě, konkrétně u Mezinárodního měnového fondu. Jako poslední se na cestu zpátky do MMF vydalo Československo, nikoli z bezprostředně ekonomických důvodů, ale proto, že Mezinárodní měnový fond byl jednou z částí hospodářské skládačky, která mohla pomoci zahájit v Československu ekonomickou i politickou reformu. Události neřízené těmi, kdo viděli potřebu reformu systému zevnitř, však nastaly rychleji, a tak urychlily i vstup Československa to nejvýznamnější mezinárodní finanční instituce.

Resumé

Ke konci druhé světové války bylo zřejmé, že je potřeba začít pracovat na novém uspořádání světového hospodářského a zejména měnového systému, aby chybná řešení vzniklá po první světové válce již nemohla být opakována, aby se neopakovala Velká hospodářská krize a aby hospodářské poměry po válce nemohly být příčinou války další. Výsledkem jednání o konečné podobě této myšlenky byl vznik Mezinárodního měnového fondu, na němž se ze zemí střední Evropy významně podílelo i Československo, a do něhož v hned při počátku jeho činnosti vstoupilo i Polsko.

Politická situace po skončení války však další hospodářské a měnové spolupráci mezi zeměmi západního a východního světa nepřála – rozdělila svět železnou oponou. Jedním z projevů tohoto rozdělení byl odchod Polska a Československa z Mezinárodního měnového fondu – v roce 1950 a 1954. Ani Maďarsko se přes svůj zájem o členství hned po válce v této době – pod vlivem Sovětského svazu – členem této organizace nestalo.

V dalších letech se Mezinárodní měnový fond – původně instituce určená téměř výhradně k hlídání stability měnového systému a mezinárodních platebních bilancí – postupně vyvíjel a měnil. Na jeho proměny v čase měly vliv významné události a změny ve světovém hospodářství i v mezinárodních politických poměrech. Mezi tyto jevy patří (v chronologickém pořadí) ústup Spojených států amerických z pozice světového hospodářského hegemonu a vznik nových světově významných hospodářských center v Evropě a v Japonsku, nástup, průběh a vývoj studené války, konec koloniálního systému, válka ve Vietnamu, vznik globálních finančních trhů a mezinárodní dluhová krize. V důsledku vlivu těchto fenoménů se Mezinárodní měnový fond proměnil z hlídače měnových kurzů a platebních bilancí v propagátora tržně orientovaných strukturálních reforem jako nutné podmínky poskytnutí rozsáhlých půjček nejrůznějším ekonomikám.

Ani v zemích střední Evropy nezůstávala neměnná situace. Nastoupily cestu postupného pádu do reálné socialistické plánované ekonomiky v různých variantách. V různých variantách se také posléze pokoušely svoji ekonomiku založenou na komunistické ideologii reformovat. Tyto reformy však bohužel na straně jedné nebyly dostatečně razantní, a tak neměly uspokojivý vliv na vývoj ekonomické situace jednotlivých zemí střední Evropy, na straně druhé bylo jejich neodvratným důsledkem významné a trvale se zvyšující zadlužování. Toto trvale se rostoucí zadlužování dovedlo počátkem osmdesátých let Maďarsko a Polsko k zahájení rozhovorů o vstupu do Mezinárodního měnového fondu. Zatímco Maďarsku se podařilo stát členem už v roce 1982 a odvrátit tak hrozící státní bankrot, Polsko muselo na členství ještě další čtyři roky čekat – v osudový okamžik zasáhly politické události spojené s vyhlášením a pokračováním stanného práva.

Hospodářská i politická situace v Československu na počátku osmdesátých let nebyla tak vyhrocená jako v případě jeho severního a jižního souseda. Československo za to i v této době – více než 30 let po socialistické „revoluci“ – vděčilo zejména vyspělé hospodářské základně a konzervativní tradici z doby meziválečné. Politickou linií byla snaha omezovat za každou cenu zahraniční zadluženost, udržovat vyrovnané státní rozpočty. Reformy let minulých se na stavu státní pokladny nepodepsaly takovým způsobem, jako v Maďarsku a v Polsku. Nepřekvapuje proto, že pokusy o jednání o opětovném vstupu Československa do Mezinárodního měnového fondu se objevují až koncem osmdesátých let, v situaci, kdy i mnoha představitelům vládnoucího režimu začínalo být jasné, že existence reálného socialismu už nebude mít dlouhého trvání. Nicméně však jednání vedená na samém sklonku existence socialistického Československa urychlila a usnadnila opětovný vstup Československa do Mezinárodního měnového fondu v roce 1990.

Summary

It was quite clear at the end of WWII that it would be necessary to prepare new world economic and especially monetary order so that the faulty solutions that emerged after WWI are not repeated any more, so that the 1929 economic crisis is not repeated and so that the economic order to emerge after WWII is not the source of new war. The negotiations treating this idea gave birth to International Monetary Fund. Czechoslovakia was one of the central European countries that played important role in setting up the organization, while Poland belonged among its original members.

However, once the WWII was over, the political situation was not quite favourable to economic and monetary cooperation between the countries of the West and the East – the world was divided by “iron curtain”. This division manifested itself also when Poland and Czechoslovakia left the International Monetary Fund – in 1950 and 1954, respectively. Hungary was interested in the membership once the WWII was over, but it never became the member – given the influence of the Soviet Union.

In the years to come the International Monetary Fund – originally an institution devoted almost exclusively to watch over monetary system and international payment balance stability – started to evolve and change. Important phenomena and changes in the world economy and politics influenced its changes over time. Such phenomena included (in chronological order) retreat of the United States from the position of world economic hegemon and appearance of new globally important economic centres in Europe and Japan, evolution of the cold war, the end of colonial system, Vietnam war, appearance of global financial markets and, finally, international debt crisis. As a result, the International Monetary Fund transformed itself from the currency exchange and payment balance watchdog into proponent of market oriented structural reforms as a *conditio sine qua non* of extensive loans provided to various economics.

Neither the situation in the countries of central Europe was the same all that time. They first stepped on the road to variants of socialist planned economy. Subsequently they tried in various ways to reform the economics base on communist ideology. On one side, unfortunately, such reforms were not strong enough to have sufficient influence on the economic position of individual central European countries, on the other side they inevitably lead to important and constantly growing foreign debts. It was this growth in debts that lead Poland and Hungary to start talks about entering the International Monetary Fund in the beginning of 1980s. While Hungary managed to enter the IMF as soon as in 1982 (which undoubtedly averted the danger of state bankruptcy), Poland had to wait for four more years – in a decisive moment the politics intervened by the means of martial law status.

At the beginning of 1980s, economic and political situation in Czechoslovakia was not as acutely disastrous as in the case of both its northern and southern neighbour. At that time, more than 30 years after the socialist “revolution” Czechoslovakia was still using its developed economic basis and conservative tradition inherited from the period between the wars. On top of that, the political imperative mandated minimization of external debt and no deficit in state budget. The past reforms have not had such disastrous impact on state finance as was the case in Hungary and Poland. Therefore it does not come as a surprise that the first attempts to approach International Monetary Fund with the request to become a member again only appear at the end of 1980s – in a situation when many representatives of the ruling party and regime started to understand that the existence of “real socialism” will come to an end very soon. Nevertheless, these talks that took place at the very end of the existence of socialist Czechoslovakia facilitated the re-entry of Czechoslovakia into the International Monetary Fund in 1990.

Literatura

Monografie, knihy

BOUGHTON, James M. Silent revolution: the International Monetary Fund 1979-1989. Washington: International Monetary Fund, 2001. xxvii, 1111 s. ISBN 1-55775-971-5.

BRITTON, Andrew: Monetary Regimes of the Twentieth Century, University Press, Cambridge, 2001

CSABA, László. Three studies on the CMEA. Budapest: Hungarian Scient. Council for World Economy, 1985. 99 s. Trend in World Economy; No. 52. ISBN 963-301-131-0.

EICHENGREEN, Barry J. European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©2007. xx, 495 s. The Princeton economic history of the western world. ISBN 978-0-691-13848-0.

HORSEFIELD, Keith J: The International Monetary Fund 1945-1965 – Twenty Years of International Monetary Cooperation, Volume I: Chronicle, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1969

KALVODA, Josef. Studená válka 1946-1989: svoboda znamená odpovědnost. Vyd. 1. Kladno: Dílo, 2001. 242 s. Paměť; sv. 3. ISBN 80-902530-2-4.

KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5.

KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X.

KORNAI, János. Cesta ke svobodné ekonomice: vášnivý pamflet ve věci ekonomického přechodu. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 159 s. ISBN 80-200-0274-X.

PRAŽÁK, Richard. Maďarsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 141 s. Stručná historie států; sv. 30. ISBN 80-7277-269-4.

PROCHÁZKA, Petr. Vliv mezinárodních měnových institucí na ekonomickou reformu v ČSFR. 1. vyd. Praha: Aleko, 1991. 147 s. ISBN 80-85341-25-5.

ŘEZNÍK, Miloš. Dějiny Polska v datech. 1. vyd. Praha: Libri, 2010. 578 s., [8] s. barev. obr. příl. Dějiny států v datech. ISBN 978-80-7277-408-1.

ŘEZNÍK, Miloš. Polsko. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 228 s. Stručná historie států; sv. 4. ISBN 80-7277-129-9.

SEDLÁČEK, Petr. Mezinárodní měnový fond ve 21. století. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7400-012-6.

VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav a TEJCHMAN, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 860 s. Historická řada. ISBN 80-85983-82-6.

WANDY CZ, Piotr Stefan. Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. 301 s. ISBN 80-200-0657-5.

Články

BOUGHTON, James M: The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution, IMF Working Paper WP04/75

ŠTIKOVÁ, Radka: Členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu v období 1945-1954, Mezinárodní vztahy, ročník 2009, číslo 3

Jiné zdroje

Archiv ČNB, fond SBČS – zprávy ze zahraničních cest a záznamy z přijetí zahraničních návštěv, vesměs nezpracované fondy.

Sborník hlavních dokumentů 16. sjezdu Komunistické strany Československa: Praha, 6. dubna-10. dubna 1981. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1982. 169 s.

<http://www.cnb.cz>

<http://www.imf.org>